

म. ग्रं. सं. ठाणे

विषय निबंध.

सं. क्र. ६१०

REFBK-0006483

प. ग्रं. सं. ठाणे

निर्वाह

५१०

विचारपोथी

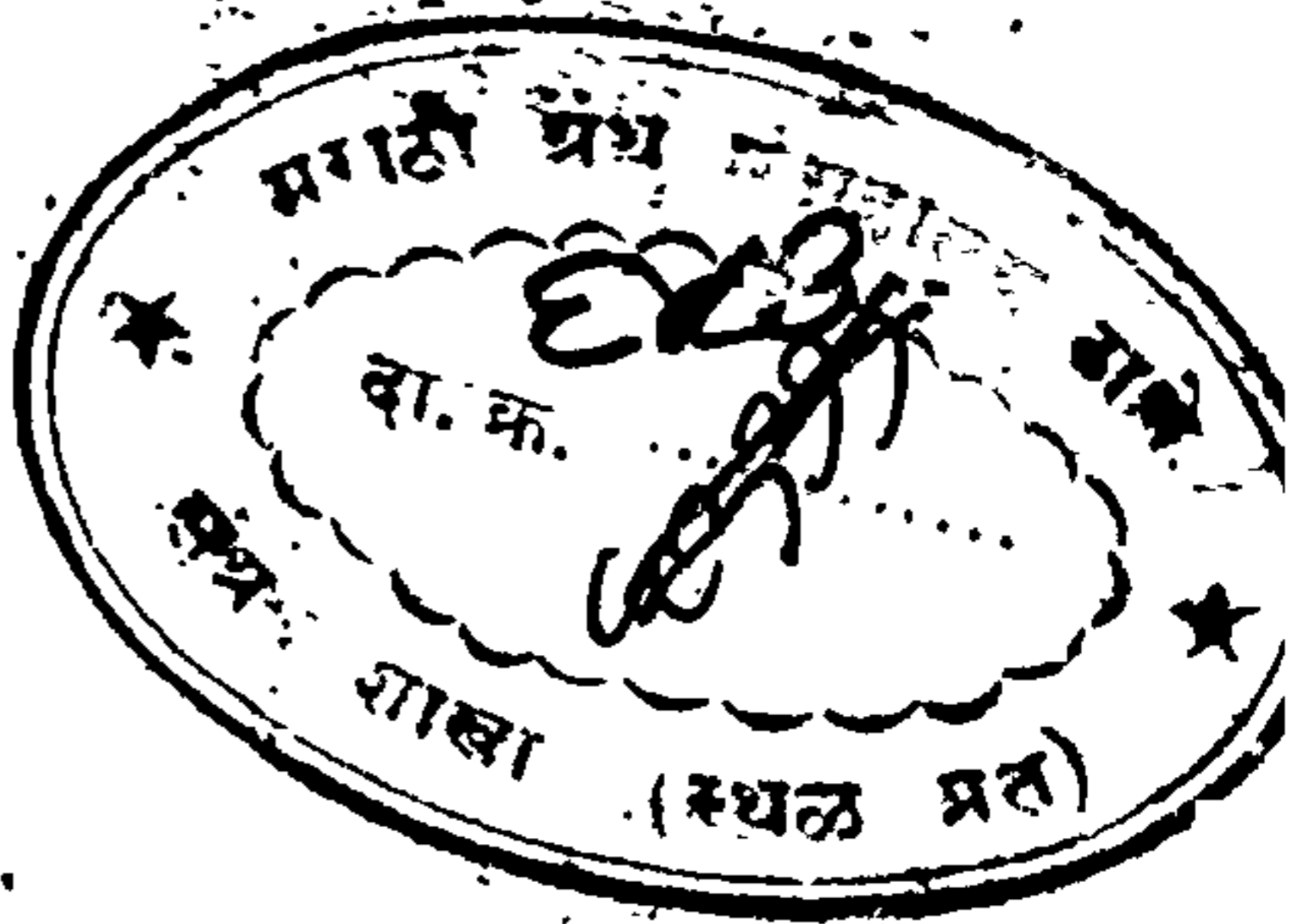
विनोबा

६९० दिवस

Vin

REFBK-0006483

ग्रामसेवामंडळ, वर्धा

प्रकाशक :

राधाकृष्ण बजाज,
मंत्री, ग्रामसेवामंडळ, वर्धा

मुद्रक :

वल्लभदास जाजू,
मॅनेजिंग एजन्ट,
श्रीकृष्ण प्रि. व. लि., वर्धा

विचारफार्थी

१

आध्यात्मिक व्यवहार म्हणजे स्वाभाविक व्यवहार
म्हणजे शुद्ध व्यवहार.

२

हिंदुधर्माचे स्वरूप : आचार-सहिष्णुता, विचार-
स्वातंत्र्य, नीतिधर्माविषयी दृढता.

३

प्राप्तांची सेवा, संतांची सेवा, दुःखितांची सेवा
आणि द्वेषकर्त्यांची सेवा ही सर्वोत्तम सेवा.

४

असत्यांत शक्ति नाही. आपल्या अस्तित्वासाठी हि
त्याला सत्याचा आश्रय घेणे भाग आहे.

५

सत्य, संयम, सेवा ही पारमार्थिक जीवनाची त्रिसूत्री आहे.

६

जीव — अशुद्ध, असिद्ध.

आत्मा — शुद्ध, असिद्ध.

ईश्वर — शुद्ध, सिद्ध.

७

ईश्वर, गुरु, आत्मा, धर्म आणि संत ही पांच पूजास्थाने.

८

मला हिंदुधर्म कां प्रिय आहे ?

(१) असंख्य सत्पुरुष;

वामदेव, बुद्धदेव, ज्ञानदेव इ.

(२) अनेक सामाजिक व वैयक्तिक संस्था,
संस्कार आणि आचार;

यज्ञ, आश्रम, गोरक्षण इ.

(३) शाश्वत नीतितत्त्वे;

अहिंसा, सत्य इ.

- (४) सूक्ष्म तत्त्वविचार;
भूतमात्राँ हरि इ.
- (५) आत्मनिग्रहाचा शास्त्रीय उपाय;
योगविद्या.
- (६) जीवन आणि धर्म ह्यांची एकरूपता;
कर्मयोग.
- (७) अनुभवसिद्ध साहित्य;
उपनिषद्, गीता इ.

९

ईश्वर शुभ हि नाही आणि अशुभ हि नाही. अथवा तो शुभ हि आहे आणि अशुभ हि आहे. अथवा तो केवळ शुभ आहे.

१०

अस्वाद-व्रतांतली प्रगति कशी ओळखावी ?

- (१) प्रत्यक्ष स्वाद-संशोधन.
- (२) शारीरिकस्वास्थ्य-संशोधन.
- (३) कामक्रोधादिविकार-संशोधन.
- (४) अज्ञान-संशोधन.

११

ध्यान षड्विध :

- (१) आत्मपरीक्षण (२) ईश्वरचिंतन
 (३) वाक्यार्थानुशीलन (४) नामस्मरण
 (५) भगवल्लीलावगाहन. (६) सच्चरित्रावलोकन.

१२

मंत्र 'राम-कृष्ण-हरि'. राम-सत्. कृष्ण-चित्.
 हरि-आनंद. माझे नांव मरो. रामनाम जगो. माझे
 कांहीं च नसो. सर्व कृष्णार्पण असो. माझी इच्छा
 जावो. हरीची इच्छा राहो.

१३

सत्तेचा अभिमान, संपत्तीचा अभिमान, बळाचा
 अभिमान, रूपाचा अभिमान, कुळाचा अभिमान,
 विद्वत्तेचा अभिमान, अनुभवाचा अभिमान, कर्तृत्वाचा
 अभिमान, चारित्र्याचा अभिमान हे अभिमानाचे नऊ
 प्रकार आहेत. पण 'मला अभिमान नाही' असे
 भासणे ह्यासारखा भयानक अभिमान नाही.

१४

मी कामहत आहे. मला पूर्णकाम कर, निष्काम

कर किंवा आत्मकाम कर. पूर्णकाम करशील तर तुझ्या चरणीं माझा प्राण वाहीन. निष्काम करशील तर बुद्धि वाहीन. आत्मकाम करशील तर तो काम च वाहीन.

१५

भजन—‘ज्ञानदेव कृष्ण । गीता कृष्ण.’ ह्याची चाल ‘गोपाळ कृष्ण । राधा कृष्ण’ ह्या भजनाच्या चालीवर असावी. भजन करतांना खालील ओवींतील अर्थाचें मनन असावें;—

तेथ भजता भजन भजावें । हें भक्तिसाधन जें आघवें ।
तें मी चि जालों अनुभवें । अखंडित ॥

१६

माझी एकादशी :—

१ अहिंसादि व्रते.	७ उषोपासना
२ ईशप्रार्थना	८ मौनाभ्यास
३ गीतार्थचिंतन	९ मातृस्मरण
४ नित्ययज्ञ	१० भारतनिष्ठा
५ सेवाधर्म	११ आकाशसेवन
६ गोरक्षण	

१७

आई, तूं जें मला दिलेंस तें कोणीं च दिलें नाहीं. पण तूं मेल्यानंतर जें देत आहेस तें तूं हि जिवंतपणीं दिलें नाहींस. आत्म्याच्या अमरत्वाचा एवढा च पुरावा मला बस आहे.

१८

आमच्या आईचीं कांहीं वचनें;—

“ विन्या, ज्यास्त मागूं नको. लक्षांत ठेव, थोड्यांत गोडी आणि फारांत लबाडी. ”

“ मनुष्यानें उत्तम गृहस्थाश्रम केला तर आई-बापांचा उद्धार होतो. पण उत्तम ब्रह्मचर्य पाळलें तर बेचाळीस पिढ्या उद्धारतात. ”

“ पोटभर अन्न आणि आंगभर वस्त्र ह्यापेक्षां अधिकाची गरज नाहीं. ”

“ देवादिकांच्या किंवा साधुसंतांच्या गोष्टींशिवाय दुसऱ्या कोणत्या हि गोष्टी ऐकूं नयेत. ”

“ देशसेवा केली म्हणजे त्यांत देवाची भक्ति आली च. तरी पण थोडे भजन पाहिजे. ”

“ अंत्यज कांहीं नीच नाहींत. देव नव्हता का विठ्यामहार झाला ? ”

१९

इतिहास म्हणजे अनादिकाळापासून आतांपर्यंतचे सर्व जीवन. पुराण म्हणजे अनादिकाळापासून आतांपर्यंत टिकलेला अनुभवाचा अमर अंश.

२०

अनुभव तर्कातीत आहे. श्रद्धा अनुभवाच्या आधाराने राहणारी पण त्याच्या हि पलीकडची वस्तु आहे.

२१

मी कोठे राहू इच्छितो ? पहिले उत्तर—‘कोठे हि’. दुसरे उत्तर—‘सत्संगतीत’. तिसरे उत्तर—‘आत्म्यांत’.

२२

वेद जंगल आहे. उपनिषदे गाई आहेत. गीता दूध आहे. संत दूध पीत आहेत. मी उच्छिष्टाची आशा राखून आहे.

२३

सुक्रातचे वचन आहे कीं ‘पापमात्र अज्ञान आहे’. उलट पक्षीं असे हि म्हणतां येईल कीं ‘अज्ञान हे हि पाप च आहे’. गीता अज्ञानाला आसुरी संपत्ति म्हणते त्याचा अर्थ हा च आहे. दुसऱ्याच्या पापाकडे कशा

दृष्टीनें पहावें हें सुक्रातचें वचन सांगतें. स्वतःच्या अज्ञानाकडे कसें पहावें हें गीता सांगतें.

२४

आत्मविषयक अज्ञान हें प्राथमिक अज्ञान. आपल्या ठिकाणीं हें अज्ञान आहे ह्याची जाणीव नसणें म्हणजे तें 'अज्ञानाचें अज्ञान' किंवा गणिताच्या भाषेंत 'अज्ञानवर्ग'. आपण ह्या 'अज्ञानवर्गांत सामील आहोंत ह्या गोष्टीचा इनकार करणें म्हणजे 'अज्ञानघन'. ह्याला च 'विद्वत्ता' म्हणतात.

२५

लाड करणारी आई असते म्हणून मुलाचें बोंबडें बोलणें शोभतें. क्षमाशील परमेश्वर आहे म्हणून मनुष्याचें अज्ञान शोभतें.

२६

परिग्रहाची काळजी घ्यावी तर अंतरात्म्याचा अपमान होतो. परिग्रहाची काळजी न घ्यावी तर विश्वात्म्याचा अपमान होतो. म्हणून अपरिग्रह सुरक्षित.

२७

हा मुलगा लहानाचा मोठा 'मीं' केला. आणि बाकीचीं मुलें ? 'देवानें मारलीं'—असें कसें म्हणतां

येईल ? दोन्ही फळें मीं पत्करावीं किंवा दोन्ही देवावर
सोंपवावीं. संतांनीं दुसरा मार्ग स्वीकारला. हिंमत
असेल त्यानें पहिला स्वीकारावा.

२८

“ पापपुण्याची बुद्धि देव च देतो. त्याला आम्ही
काय करणार ? ”—“ होय, त्याचें बरें-वाईट फळ हि
तो च भोगतो आहे. त्याला तरी तुम्ही काय करणार ? ”

२९

कर्तृत्वहीनतेपेक्षां कर्तृत्व श्रेष्ठ. पण कर्तृत्वा-
पेक्षां अकर्तृत्व श्रेष्ठ.

३०

पतिभावानें ईश्वराची भक्ति करणें ह्याला ‘मधुरा भक्ति’
म्हणतात. मधुरा भक्ति म्हणजे ब्रह्मचर्य. कारण, मधुरा
भक्ति करणारा जर पुरुष असेल तर त्याला आपला
पुरुषभाव विसरावा लागेल. तो जर स्त्री असेल
तर ईश्वराशिवाय कोणा हि पुरुषाविषयीं त्याच्या
मनांत पतिभाव राहणार नाहीं. पहिल्याचें उदाहरण
शुकदेव. दुसऱ्याचें उदाहरण गोपी.

३१

साधन, तळमळ, अनुभव आणि उपकार.

३२

ज्याच्या कामक्रोधांचा जो विषय तो च त्याचा विषय. “कामक्रोध आम्हीं वाहिले विडलीं।”

३३

शिष्याच्या ज्ञानावर सही करणें एवढें च गुरूचें काम. बाकी शिष्य स्वावलंबी आहे.

३४

$\frac{\text{सेवा}}{\text{अहंकार}} = \text{भक्ति.}$

३५

आमची आई म्हणे, “‘देशे काले च पात्रे च’ हें एक थोतांड आहे. दयेनें द्यागावें म्हणजे झालें.” मी म्हणें, “अपात्रीं दान करण्यांत दान घेणाराचें हि अकल्याण आहे.” ह्यावर तिचें उत्तर ठरलेलें होतें; “पात्र-अपात्र आपण कोण ठरवणार ? जो गरजू मागायला आला तो परमेश्वर च असतो.”

३६

वर्तनाला बंधन असावें म्हणजे वृत्ति मोकळी राहते.

३७

गीतेंत हिमालय स्थिरतेची विभूति सांगितली आहे. ज्याची बुद्धि स्थिर आहे तो हिमालयांत च आहे.

३८

ज्यांनी रत्नांची लाखों रुपये किंमत ठरविली ते त्यांची 'अमूल्यता' गमावून बसले. संत खरे रत्नपारखी. कारण, त्यांनी रत्नांची अमूल्यता ओळखली.

३९

उपनिषदांत 'आकाशशरीरं ब्रह्म' असे वचन आहे. भक्त भगवंताला नीलवर्ण मानतात. दोहींचा अर्थ एकच. देवाच्या दर्शनाशिवाय डोळे कसे शांत होतील ?

४०

शरीरनाश हा नाशच नव्हे. आत्मनाश होतच नाही. नाश म्हणजे बुद्धिनाश.

४१

सूर्याजीपासून मी दोर कापून टाकण्याचें तत्त्वज्ञान शिकलों. मला त्याचा अनेक वेळां उपयोग झाला आहे.

४२

संगीत आणि चित्रकला ह्यांचा उपयोग काय ? संगीतानें भगवंताचें नाम गावें. चित्रकलेनें भगवंताचें रूप रेखाटावें.

४३

नामरूप मिथ्या असलें तरी भगवंताचें नामरूप मिथ्या म्हणूं नये.

४४

नीतींत काय येतें ?—नीतींत काय येत नाहीं, हा च सवाल आहे. 'निजों तरी जागे' हें अंतिम नीतिसूत्र आहे.

४५

काम संपल्यानंतरचें काम म्हणजे आनंद. 'नीति जयांचिये जीए । लीलेमार्जी ॥'

४६

मला गीतेचा अर्थ थोडाफार समजूं लागल्यानंतर थोड्या दिवसांनीं माझी आई वारली. म्हणजे मला गीतेच्या ओटींत घालून ती गेली. आई गीते ! तुझ्या च दुधावर आतांपर्यंत मी पोसलों आहे. आणि ह्यापुढें हि तुझा च आधार आहे.

४७

प्रवृत्ति रजोगुण. अप्रवृत्ति तमोगुण. इकडे आड तिकडे विहीर.

४८

ईश्वरानें आमच्या डोळ्यांचा रंग हि आकाशासारखा
निळा बनविला आहे. नीलकान्ताचें दर्शन हा च
त्याचा उद्देश असला पाहिजे.

४९

कमल म्हणजे अलिप्त पवित्रता.

५०

भक्त नम्र असतो. त्याला देवाच्या 'पायांचें' दर्शन
पुरेसे वाटते.

५१

दिवसभर काम करणाराला रात्रीची झोंप जितकी
अवश्यक आणि आनंदकारक तितकी च जन्मभर
मेहनत करणाराला शेवटची महानिद्रा अवश्यक आणि
आनंदकारक आहे. मृत्यु हें देवाचें सौम्यतम रूप आहे.

५२

संस्कृतांत 'हन्' म्हणजे मारणें आणि 'हन्' म्हणजे
गुणणें. हिंसेनें पापाचा गुणाकार होतो.

५३

शेवाळीं पावुनि जन्म ओंगळीं ।

त्रासला चिळसला जीव अंतरीं ॥

राहिलों निराळा म्हणुनी तेथुनी ।
 सवित्याचें मंगल किरण सेवुनी ॥
 मी अलिप्ततेचें गाणें गातसें ।
 गा गा रे सखया तूं ही गा तसें ॥

५४

घेऊनी वामनरूप भृंग तो ।
 येतसे लुटाया मजला धांवुनी ॥
 परि हृदयाचें बलिदान देउनी ।
 जिंकिला कोंडिला केला गुंग तो ॥
 मी समर्पणाचें गाणें गातसें ।
 गा गा रे सखया तूं ही गा तसें ॥

५५

संध्याकाळची प्रार्थना म्हणजे अंतकाळचें स्मरण आहे.

५६

मी जेव्हां तुकोबासारख्यांच्या भावनेकडे पाहतों तेव्हां माझी भावना त्यांच्या पुढें काहीं च नाहीं असें मला दिसतें. पण त्याला 'मी' काय करूं ?

५७

आत्मदर्शनाशिवाय आनंद नाहीं. आईला मुलाचा

चेहरा पाहून आनंद वाटतो ह्याचें कारण तिला त्या मुलांत आपला आत्मा दिसत असतो.

५८

अत्युत्तम कल्पनांचे विपर्यास अत्यंत हीन असतात. तांच्या फळासारखें आरोग्यकारक अन्न नाही, तर कुजलेल्या फळासारखें आरोग्यनाशक हि नाही.

५९

गंडकीच्या पाण्यांत राहून शालिग्राम वाटोळा गुळगुळीत होतो, पण भिजत नाही. तसें सत्संगतींत राहून आम्ही सदाचरणी होऊं, पण एवढें बस नाही. भक्तीनें भिजलें पाहिजे

६०

स्वार्थ बोलून चालून नागडा आहे. मुख्य, परार्था-पासून जपावयाचें आहे.

६१

गीता अनासक्ति सांगते. पण ईश्वरांत आसक्त हो म्हणते च.

६२

हिरण्यकशिपूची आज्ञा प्रह्लादानें मानली नाही

ह्यांत विशेष नाही. व्यासांचा त्याग शुक्काला करावा लागला ह्यांत विशेष आहे.

६३

स्वदेशी हें भूतदयेचें शास्त्र आहे. स्वदेशी म्हणजे ममता नव्हे.

६४

बुद्धि आणि भावना ह्यांचा जेथे मेळ दिसत नाही तेथे इंद्रियनिग्रहाचा अभाव असतो.

६५

परा भक्ति म्हणजे समता, म्हणजे आत्मज्ञान, म्हणजे निर्विकारता.

६६

सगुण निर्गुण एक च आहे. जी वस्तु एका अर्थानें सगुण ती च दुसऱ्या अर्थानें निर्गुण होऊं शकते. तसें च उलट. उदाहरणार्थ, लोकसेवा सगुण आणि आत्मोद्धार निर्गुण हें हि खरें आहे आणि ह्याच्या उलट हि खरें आहे.

६७

सूर्यग्रहणांत जर दुःखाचें कारण नाही, कारण त्यांत पृथ्वी आणि सूर्य ह्यांच्या दरम्यान चंद्र येण्यापेक्षां

अधिक कांहीं च नसते; तर मनुष्याने पाण्यांत बुडत असतांना ओरडण्याचें हि कारण नाहीं, कारण तेथें मनुष्याचें नाक आणि बाहेरची हवा ह्यांत पाणी येण्यापेक्षां अधिक कांहीं च नसते.

६८

सगुण उपासनेंत नम्रता आहे. निर्गुण उपासनेंत ज्ञानाची जबाबदारी आहे आणि म्हणून 'क्लेश अधिक'.

६९

आपल्या अन्नवस्त्रादि प्राथमिक गरजांचा भार दुसऱ्यावर टाकणारे गुलाम किंवा लुटारू लोक 'राष्ट्र' ह्या संज्ञेस पात्र नाहींत.

७०

'देशे काले च पात्रे च' हा न्याय स्वतःस हि लागू आहे.

७१

अज्ञानांतून ज्ञान उत्पन्न होऊं शकत नाहीं.

७२

दुर्बलाचें 'बलिदान' नव्हे. बलिदान बलवंताचें.

७३

‘बलिदान’ म्हटलें म्हणजे बलीची आठवण होतें.
बलिदान म्हणजे आत्मसमर्पण.

७४

कर्म करीन तर फळ हि घेईन हा रजोगुण. फळ
टाकीन तर कर्म हि सोडीन हा तमोगुण. दोन्ही
एक च.

७५

‘यस्मान्नोद्विजते लोको लोकान्नोद्विजते च यः ।’
कारण, लोकांना सेवक हवा असतो तो भक्त मिळतो;
भक्ताला सेव्य हवे असतात ते लोक मिळतात.

७६

रात्री कुत्रे भुंकू लागले त्यामुळें झोंप विघडून
भल्या गृहस्थाला ‘दुःख’ झालें. पण त्या भुंकण्यामुळें
आलेले चोर पळून गेले असें दुसऱ्या दिवशीं
सकाळीं समजलें, तेव्हां ‘सुख’ वाटलें.

७७

ब्रह्मचर्य हें पारमार्थिक साधन आहे. ब्रह्मचर्याश्रम
ही परमार्थानुकूल सामाजिक संस्था आहे.

७८

गुरोपमध्ये विभक्तराष्ट्र-पद्धतीचा प्रयोग चालला आहे. हिंदुस्थानांत संयुक्तराष्ट्र-पद्धतीचा.

७९

अकर्तृत्वाशिवाय अहिंसा-सत्यादि व्रतांचें पूर्ण पालन अशक्य आहे.

८०

ऐश्वर्य हा ईश्वराचा विशेष गुण आहे. भक्ताचें तें अभिलषित नाहीं.

८१

सत्याची व्याख्या नाहीं. कारण, व्याख्येचा च आधार सत्यावर आहे.

८२

छातीवर पिस्तुल रोखून धान्य लुबाडणें आणि सोन्याची मोहोर देऊन तें विकत घेणें ह्यांत पुष्कळ वेळां मुळां च फरक नसतो.

८३

‘समलोष्टाश्मकाञ्चनः’ हे खऱ्या अर्थशास्त्राचें मुख्य सूत्र आहे.

८४

धर्म हा संसारांतून मोक्षाकडे नेणारा पूल आहे. त्यामुळे त्याचा एक पाय संसारांत आणि एक पाय मोक्षांत असतो.

८५

सर्व धर्म सत्याचे अंशावतार आहेत.

८६

सूर्यनारायण सत्यनारायणाची प्रतिमा आहे. सूर्योपासना सत्यदर्शनासाठी आहे.

८७

जगण्याच्या इच्छेत मरणाचे बीज आहे. ती इच्छा गेली म्हणजे मरण मेले.

८८

‘अहं ब्रह्मास्मि’ मध्ये ‘तत् त्वमसि’ चा निषेध नाही.

८९

अहम् । सोऽहम् । नाहम् ।

९०

आधी ज्ञान, मग कर्म आणि शेवटी भक्ति असा माझा अनुभव. ह्याहून निराळा हि अनुभव असू शकेल. तिन्ही एकरूप आहेत.

९१

व्यक्तांतल्या ज्ञानी सोबत्यापेक्षां अव्यक्तांतला श्रद्धालु सोबती श्रेष्ठ. धर्मराजाबरोबर कुत्रा गेला, पण अर्जुन पडला.

९२

सेवा जवळून, आदर दुरून, ज्ञान आंतून.

९३

गंगा कधीं गढूळ असते, कधीं स्वच्छ असते. पण नेहमीं पवित्र असते. आत्मा गंगेसारखा सदा पवित्र आहे. त्याच्या पवित्रतेचा आधार त्याच्या अखंड चाहण्यावर आहे.

९४

राम मर्यादाभूमि. कृष्ण प्रेमसमुद्र. हरि जें कांहीं उरलें तें—अनंत आकाश.

९५

कृष्ण जिवंत असतांना उद्धवाला त्याचा वियोग क्षणभर सहन होत नसे. पण कृष्ण मेल्यावर तो त्याचा वियोग पचवूं शकला. अर्जुन कृष्णाच्या जिवंतपणीं त्याचा वियोग सहन करी, पण मेल्यानंतर तो तळमळूं लागला.

९६

ध्यानापेक्षां कर्मफलत्याग श्रेष्ठ म्हटला. कारण,
ध्यानांत हि सूक्ष्म स्वार्थ असू शकतो.

९७

स्थूल विकार म्हणजे पक्का खडक. तो भक्तीच्या
झज्याला तोंड च फुटू देत नाही. स्थूल विकार
जिकले म्हणजे भक्तीचा उगम होतो. पण भक्तीचा
उगम झाला तरी सूक्ष्म विकार उरतात च. कच्च्या
खडकांतून झरा वाहत राहतो. त्यामुळे आवाज होतो.
ती च 'तळमळ'. सूक्ष्म विकार हि नाहीसे झाले
म्हणजे तळमळ गेली. ही परा भक्ति.

९८

'त्याचा मी' ह्या अनुभवांत अहंकार नाही, पण
परोक्षता आहे. 'माझा मी' ह्या अनुभवांत परोक्षता
नाहीं, तर अहंकार आहे.

९९

'भूतीं देव' दिसू लागेल तेव्हां संत सेवेसाठी कां
तळमळतात त्याचें रहस्य समजेळ.

१००

ज्ञानदेवांच्या ठिकाणी गुरुभक्तीचा उत्तम विकास झाला. त्यामुळे त्यांना सृष्टि गुरुरूप दिसू लागली. त्यांतून त्यांना दृष्टान्त मिळाले. ज्ञानदेवांची मानलेली काव्यस्फूर्ति त्यांच्या गुरुभक्तीचा नैसर्गिक परिणाम होय.

१०१

जेव्हां 'इन्द्राय तक्षकाय स्वाहा' हा न्याय वापरला जातो, तेव्हां इंद्र तर मरावयाचा नसतो च, पण तक्षक मात्र अमर होऊन बसतो.

१०२

आईला मुलाच्या सर्व दोषांसकट मुलगा गोड वाटतो. तसें भक्ताला ब्रह्माच्या सर्व उपाधींसकट—जगासकट—ब्रह्म गोड वाटते.

१०३

स्वधर्म सहजप्राप्त असतो. मुलाला दूध पाजण्याचा धर्म आई मनुस्मृतींतून शिकत नाही.

१०४

आत्मे सगळे च आहेत. पण आत्मवान् एखादा.

१०५

श्रुतीला द्वैताचा इतका कंटाळा कीं आत्म्याचें बहुरूपत्व दाखवितांना हि तिनें दोनाचा पाढा वगळला आहे. “स एकधा भवति, त्रिधा भवति, पञ्चधा, सप्तधा, नवधा.....”

१०६

गाढ झोंपेंत विचारांचा विकास झाल्याचा मला पुष्कळ वेळां अनुभव येतो. पेरलेलें बीं मातीनें झांकलें म्हणजे लोपलेंसें भासतें, पण विकसत राहतें. तसें च हें दिसतें.

१०७

कोशांतील सर्व शब्दांचा ‘ईश्वर’ हा एकच अर्थ आहे.

१०८

विभूति म्हणजे ईश्वराचे चिन्त्य भाव. ते अनुकरणीय असतील च असें नाहीं.

१०९

विरोधी भक्तीचे तीन प्रकार आहेत :—

- (१) नैष्ठिक नास्तिकता,
- (२) नैष्ठिक आसक्तता,
- (३) नैष्ठिक नीतिहीनता.

११०

एक मार्ग— पुण्याने पापनाश,
अनासक्तीने पुण्यनाश.

दुसरा मार्ग— पापाने पुण्यनाश,
अनुतापाने पापनाश.
भक्त आणि शाक्त.

१११

कामक्रोधांना आपापसांत लढवून मारणे ह्यांत ज्ञानाचे
कौशल्य आहे.

११२

क्रोध देवावर, क्रोध आपल्यावर, क्रोध क्रोधावर.

११३

‘अन्तिम’ध्येय-वाद म्हणजे पुरुषार्थहीनता. ‘अन्तिक’-
व्यवहार-वाद म्हणजे हीन पुरुषार्थ.

११४

एक कबीरपंथी साधु म्हणाला, “मी ‘ओम्’
ओळखत नाहीं, ‘सोम्’ (सोऽहम्) ओळखत नाहीं
नि ‘बोम्’ ओळखत नाहीं.” ठीक आहे. तू ओम्
ओळखत नसलास तरी ओम् तुला ओळखतो आहे.

११५

‘अद्वैत’-भूमिकेवर पर-परीक्षण हि आत्मपरीक्षण च होते. कारण, त्या वेळीं रेड्याच्या पाठीवरचे वळ हि आपल्या पाठीवर उमटत असतात.

११६

प्रार्थना कर्तव्य, सूत कांतणें कर्तव्य आणि जेवण हि कर्तव्य. तिन्ही यज्ञार्थ समजून च करतो. पण पहिलीं दोन कर्तव्यें करण्यांत जो मोकळेपणा वाटतो तो तिसरें कर्तव्य करतांना वाटत नाहीं.

११७

विचार पुढें धावतो आहे. आचार मार्गें रेंगाळतो आहे. पण तो विचारांच्या दिशेनें चालला आहे, इतका तरी बचाव आजपर्यंत होता. आतां तो हि उरला नाहीं. कारण, विचार इतका पुढें धावला आहे कीं त्याची दिशा हि दिसेनाशी झाली आहे. अशा स्थितींत देवाच्या दयेशिवाय बचाव नाहीं.

११८

‘ब्रह्मचर्य आणि अहिंसा ह्यांना गीता शारीर तप कां म्हणते?’—कारण, काम-क्रोधांचे वेग निदान

शरीराच्या बाहेर पडणार नाहीत इतकी तरी किमान तजवीज गीतेला हवी आहे.

११९

चित्रकाराला स्वतः काढत असलेल्या चित्राची हि जवळून नीट कल्पना होत नाहीत. त्यासाठी त्याला मुद्दाम दूर जाऊन पहावे लागते. तटस्थवृत्तीशिवाय सृष्टिरहस्य उकलणे शक्य नाही.

१२०

शत्रूवर प्रेम करणे सुरक्षित आहे.

१२१

प्राप्त झालेल्या कशा हि परिस्थितीचे भाग्य बनविण्याची कला भक्ताजवळ असते. 'अवघीं भाग्ये येती घरा । देव सोयरा झालिया.'

१२२

गंगेचे पाणी गडव्यांत घालून तो गडवा सीलबंद करून पूजेसाठी देवहाण्यांत ठेवतात. आत्मा ह्या गंगेच्या गडव्यासारखा आहे. परमात्मा गंगानदीसारखा आहे. दोषांची पापनिवारक शक्ति सारखी. तापनिवारक शक्तीत अंतर्ग आहे.

१२३

आत्मदर्शन म्हणजे मोक्षाची चव चाखून पाहण.
परमात्मदर्शन म्हणजे मोक्षाचें पोटभर जेवण. पहिली
गोष्ट 'या च देहीं या च डोळां' अनुभवतां येईल.
दुसरी देहपातानंतर.

१२४

गोपाल कृष्णा ! माझा अहंकार कालिया आहे.
त्याचें डोकें ठेचशील तेव्हां कालियमर्दनाच्या
कथेवर माझा विश्वास बसेल.

१२५

संसाराचीं तीन लिंगे :—

अहंकार पुंलिंग, आसक्ति स्त्रीलिंग, असत्य नपुंसक.

१२६

बुडत्याशीं सहानुभूति म्हणजे त्याच्या बरोबर बुडणें
नव्हे, पण स्वतः तरून त्याला वांचविण्याचा प्रयत्न
करणें.

१२७

वृत्ति निर्भय करण्याला प्राणजयाच्या प्रयत्नाचा
उपयोग होऊं शकतो.

१२८

अर्जुनाच्या रोमरोमांतून 'कृष्ण कृष्ण' हा एक च
ध्वनि निघत होता. म्हणून लोकांनी त्याचें नांव कृष्ण
ठेवलें. गीतेचा श्रोता वक्ता तो च.

१२९

चार महावाक्यांत उत्तरोत्तर चढत्या चार अद्वैत—
भूमिका सुचविल्या आहेत :—

प्रज्ञानं ब्रह्म—	अद्वैतज्ञान
अयमात्मा ब्रह्म—	ईश्वरसाक्षात्कार
अहं ब्रह्मास्मि—	आत्मनुभव
तत् त्वमसि—	विश्वोद्धार

१३०

हिंदुधर्मांत सर्वंध समाजचे समाज निवृत्त-मांस
दिसून येतात. ही एक त्या धर्माची विशेषता मानतां
येईल. पण ती भूतदयेला प्रेरक व्हावी, भेदबुद्धीला
पोषक होऊं नये, एवढी काळजी अगत्य आहे.

१३१

अस्तेयानें मी जग जिंकतो. अपरिग्रहानें तें
सोडतो.

१३२

‘घरच्या घरीं करी चोरी । तो एक मूर्ख’ असें रामदासांचें एक वचन आहे. कोणी हि चोर ‘घरच्या घरीं च’ चोरी करीत असतो. म्हणून ‘तो एक मूर्ख’.

१३३

सिंह हिंसक असल्यामुळे त्याला मार्गें वळून पहावें लागते. अहिंसकाला सिंहावलोकनाचें कारण नाही.

१३४

तेज आणि क्षमा ह्या एकमेकांच्या व्याख्या आहेत.

१३५

जर आणि जेव्हां दुसऱ्याची सेवा घेण्यांत माझे कल्याण असेल, तर आणि तेव्हां माझी सेवा करण्यांत दुसऱ्याचें हि कल्याण असेल आणि असें च उलट पक्षीं.

१३६

लहानपणापासून मला मुरली जितकी गोड लागते तितकें दुसरें वाद्य गोड लागत नाही. मुरली आमचें राष्ट्रीय वाद्य आहे. गरिबांपासून श्रीमंतांपर्यंत सर्वांना लभ्य आहे. रात्रीच्या शांत वेळीं दुःखून मुरलीचा

ध्वनि कानावर पडला कीं भगवंताच्या दिव्य चरित्राचे स्मरण होते.

१३७

कासवाप्रमाणें कर्मयोगांत शांत पण निश्चित पावलें टाकावीं.

कासवाप्रमाणें मजबूत पाठ करून जगाचे आघात सोसावे.

कासवाप्रमाणें विषयांपासून इंद्रियें आवरावीं.

कासवाप्रमाणें दृष्टि प्रेमानें भरलेली असावी.

१३८

ज्यांना लोकसंग्रह करण्याची हौस वाटते त्यांना योग्यता नसते, आणि ज्यांना योग्यता असते त्यांना हौस वाटत नाही. लोकसंग्रहाला ह्या पेचांतून देवानें च सोडवावें !

१३९

सात्त्विक आहारांत हि जो स्वाद उत्पन्न होतो ती हिंसा.

१४०

वेद ज्याला ॐ म्हणतात तो संतांचा राम. 'राम-कृष्ण-हरि' ह्या त्याच्या च तीन मात्रा समजाव्या.

१४१

ज्याचें 'भूतमात्रीं हरि' हें सूत्र सुटलें त्याचा देव हरवला.

१४२

स्मर्तव्याची विस्मृति हें मानसिक आळसाचें लक्षण आहे.

१४३

स्वधर्माविषयीं प्रेम, परधर्माविषयीं आदर आणि अधर्माविषयीं उपेक्षा मिळून धर्म.

१४४

रामाच्या पायाचा स्पर्श अयोध्येपासून लंकेपर्यंत असंख्य दगडांना झाला असेल, पण त्यांतून 'अहल्या शिला' च तेवढी उद्धरली. तसें च अहल्येला हि असंख्य लोकांचे पाय लागले असतील, पण रामाच्या च पादस्पर्शानें ती जागी झाली. सर्वांनीं संतांच्या वाटेत दगड होऊन पडावें. मग 'अहल्या-राम'-न्यायानें ज्याचा जेव्हां उद्धार होणार असेल तेव्हां होईल.

१४५

शिक्षणशास्त्रानें 'अहल्यारामन्याय' बोकून ठेवावा. म्हणजे अहंकार नाहीसा होऊन त्याची दृष्टि निवळेल.

१४६

आत्मसंतोष आणि अल्पसंतोष ह्यांत अंतर आहे. पहिली आध्यात्मिक वस्तु आहे. दुसरी व्यावहारिक आहे. ती चांगली किंवा वाईट हि असू शकेल. चांगली असल्यास आध्यात्मिकतेला पोषक होईल.

१४७

देव खरा आहे. धर्म खरा आहे. संत खरे आहेत. कारण, सत्य खरे आहे. तो च देव, तो च धर्म आणि ते च संतांचे स्वरूप.

१४८

असत्यांतून सत्यांत, अंधारांतून प्रकाशांत, मृत्यूंतून अमृतांत हे साधकांचे उत्तरायण.

१४९

श्रुति ब्रह्म च सांगते आणि श्रुति च ब्रह्म सांगते असा माझा श्रुतीविषयीं दुहेरी विश्वास आहे.

१५०

आपण साधनेची काळजी करावी. सिद्धीची काळजी करण्यास साधना समर्थ आहे, किंवा ह्याचा च अर्थ, ईश्वर समर्थ आहे.

१५१

विरक्तांच्या निष्ठुरतेत जो प्रेम पाहतो आणि आसक्तांच्या प्रेमांत जो निष्ठुरता पाहतो तो च पाहतो.

१५२

सामुदायिक साधनेत व्यक्तिगत साधनेचा कस पडताळून पाहतां येतो, आणि मनाचे कोनेकोपरे झिजण्याला मदत होते.

१५३

मला बाहेरून किती मिळालें आणि माझे स्वतःचें आंतलें किती, हें मी पाहतों तेव्हां माझे स्वतःचें असें कांहीं च उरत नाही. 'इदं न मम' ही भावना करण्याचें मला कारण च नाही.

१५४

माझी त्रयी—आई, गीता, तक्ली.

१५५

वैदिक ऋषि जेव्हां 'मला तांदूळ पाहिजे, मला गहू पाहिजे, मला मसूर पाहिजे' इत्यादि म्हणतो, तेव्हां त्याच्या 'मी' मध्ये त्रिभुवनाचा समावेश झालेला आहे.

१५६

टेकडीसारखा उंच होण्याची मला मौज वाटत नाही. माझी माती आसपासच्या जमिनीवर पसरली जावी ह्यांत मला आनंद आहे.

१५७

जाणत्यानें जड होऊन रहावे असें शास्त्र सांगते. जड होऊन राहणे म्हणजे कर्मांत वागणे.

१५८

तपांत तीन वस्तु आहेत : (१) चित्तशुद्धि (२) निर्माणशक्ति आणि (३) ज्ञान. तप करतांना शेवटच्या दोहोंविषयीं अनासक्ति असेल तर तिन्ही लाभतील.

१५९

इतिहासाचें अध्ययन म्हणजे आपल्या पूर्व जन्मांची पाहणी.

१६०

डबक्यांतले किंवा समुद्रांतले विवाह चांगले नाहीत.
विवाहाला नदी पाहिजे.

१६१

प्रेमानें च ठसा. बरा की वाईट नीतीअनीतीवर.

१६२

ज्ञान हें हि ज्ञानगम्य आहे. म्हणजे अगाऊ ज्ञान
असेल तर पुढें ज्ञान मिळावयाचें.

१६३

असत्कर्मांचें डोकें मारावें. सत्कर्मांला घायाळ करावें.
सत्कर्मांला घायाळ करण्याची युक्ति म्हणजे च
फलत्याग.

१६४

प्राप्तीपेक्षां प्रयत्नाचा आनंद विशेष आहे.

१६५

आग्रह महत्त्वाची शक्ति आहे. किरकोळ कामांत
वापरून टाकणें बरें नाही.

१६६

उन्मनीपलीकडचें स्वैर मन ही सहजावस्था.

१६७

सकाळचा तेवढा रामप्रहर, आणि बाकीचे काय हरामप्रहर आहेत ? भक्ताला सर्व काळ सारखाच पवित्र असला पाहिजे.

१६८

पूर्वीची तपश्चर्या न गमावतां पुढें पाऊल टाकणें हें सुधारकाचें काम आहे.

१६९

अकरण, निषिद्ध, काम्यकर्म, फलाभिसंधि आणि अहंकार ह्या पांच वस्तूंचा त्याग करणें ह्याचें नांव संन्यास. तोच योग.

१७०

आहार-विधान : (१) यज्ञ-शेष, (२) सात्त्विक, (३) परिमित, (४) अस्वादवृत्तीनें, (५) देवाला अर्पण करून, खावें.

१७१

कर्म सोडणें अशक्य आहे. कारण सोडणें हें हि कर्म आहे.

१७२

‘संन्यास घेणें’ ह्याला कांहीं च अर्थ नाहीं. कारण, संन्यास म्हणजे च ‘न घेणें.’

१७३

सत्कर्म आचरून त्यांतून फल काढूं पाहणें म्हणजे गंगेत बुडी मारून गाल उपसण्यासारखें आहे.

१७४

‘पुढें’, ‘मागे’ हीं अव्यये मराठी भाषेंत दिग्दर्शक असून कालदर्शक आहेत. ह्या अव्ययांशीं समानार्थक असलेलीं कोणच्या हि भाषेंतील अव्यये अशीं च उभयदर्शक आहेत. ह्यावरून मनुष्याच्या मनाचा कल सहजस्फूर्तीनें दिक् आणि काल एकरूप मानण्याकडे दिसतो.

१७५

‘जगाच्या पूर्वी काय होते ?’ ह्या तुझ्या प्रश्नाचा अभाव होता.

१७६

एक रज्जु-सर्पाळा भिऊन पळ काढतो. दुसरा रज्जु-सर्पाळा धोपटत सुटतो. अर्थ एक च.

१७७

जगांत देव सांपडत नसेल, तर बाहेर सांपडण्याची आशा नको.

१७८

जगामुळे 'जगाच्या', डोळ्यामुळे 'रूपाचे', बुद्धी-मुळे 'ज्ञान', आत्म्यामुळे 'होते'.

१७९

'आत्म्याचे अस्तित्व' हे शब्द पुनरुक्त आहेत. कारण, आत्मा म्हणजे च अस्तित्व.

१८०

देवा ! मला भुक्ति नको, मुक्ति नको—भक्ति दे. सिद्धि नको, समाधि नको—सेवा दे.

१८१

धुमसत असतांना प्रगट करूं नये. पेटल्यावर दिसेल च.

१८२

विद्युत्स्फुरण हे साधकाला आश्वासन आहे. तेवढ्यावर विसंबू नये. सूर्यप्रकाश लाभपर्यंत प्रयत्न चालू ठेवावा.

१८३

अमूर्त आणि मूर्त ह्यांमधील एक च एक सांधा—
शब्द; म्हणजे वेद, म्हणजे नाम.

१८४

विद्यार्थ्यांच्या पासून मी जितकें शिकलों त्या मानानें
मी त्यांना कांहीं च शिकविलें नाहीं.

१८५

“नको” नको.

१८६

भक्ताला ‘स्वारब्ध’ नाहीं.

१८७

स्वतंत्रतादेवीचा उपासक पोपटाला पिंजऱ्यांत ठेवूं
शकणार नाहीं.

१८८

पौर्णिमेला कृष्णाचा मुखचंद्र पहावा. अमावास्येला
कृष्णाची अंगकांति पहावी.

१८९

कोणी कर्मयोगाला पिपीलिका आणि ध्यानयोगाला
विहंगम म्हणतात. मी कर्मयोगाला इसापनीतींतल्या

कासवाची आणि ध्यानयोगाला सशाची उपमा देतो. ध्यान करतां करतां केव्हां झोंप लागते, हें ध्यानांत येत नाही.

१९०

“काय रे ! तुला झोंप लागली का ?” एक म्हणतो, ‘नाहीं, अजून लागली नाही’; दुसरा म्हणतो, ‘होय, केव्हां च लागली.’ ॐ म्हणा कीं नेति म्हणा. अर्थाचा नकार च आहे.

१९१

जग माझी प्रत्यक्ष सेवा करीत आहे. आणि मी मात्र जगाच्या सेवेचें नांव घेत आहे. अजामिलपापी नारायणाच्या नामानें उद्धरला. तसा सेवेच्या नांवावर च माझा उद्धार व्हावा असा ईश्वरी संकेत दिसतो. नाममहिमा अगाध आहे.

१९२

अद्वैत—‘वाद’ म्हणजे अचूक द्वैतसिद्धि.

१९३

स्वप्न म्हणजे झोंपेंत जागणें. आणि अनवधान म्हणजे जागृतींत निजणें. पुष्कळ वेळां हीं एकमेकांचीं कार्यकारणें असतात.

१९४

पादसेवन-भक्ति म्हणजे सर्व भूतांची सेवा.
‘पादो ऽस्य विश्वा भूतानि ।’

१९५

‘निमित्तमात्रं भव सव्य-साचिन् ।’ निमित्तमात्र होणे म्हणजे अहंकार सोडून देवाच्या हातांतलें हत्यार बनणे. म्हणजे, उजवा हात थकला तर डाव्या हातानें लढण्याची तयारी राखणे.

१९६

भक्त संसार, साधन आणि सिद्धि तिन्ही देवावर सोंपवितो.

१९७

आधि, व्याधि, उपाधि, समाधि—हे उपसर्ग-चतुष्टय.

१९८

शून्यता = एकता = अनंतता.

१९९

स्वरूप, विश्वरूप, अरूप—हीं देवाचीं तीन रूपें.

२००

वेद-प्रामाण्य म्हणजे नीतिधर्माची नित्यता.

२०१

मला संतांचीं वचनें पूज्य आहेत, माझ्या कल्पना प्रिय आहेत, सत्य प्रमाण आहे. माझ्या कल्पनां-प्रमाणें मला वागणें भाग आहे. कारण, स्वधर्म अब्राध्य आहे. पण संतांचा आधार हि मी सोडूं शकत नाहीं. म्हणून माझ्या कल्पनांचा संतांच्या वचनांशीं मेळ घालण्याचें कर्तव्य मला प्राप्त होतें. सत्यधर्मावर दृष्टि स्थिर असल्यामुळे असा मेळ घालणें मला जड जात नाहीं. सत्यसूर्याच्या प्रकाशांत संतांच्या मार्गावरून माझ्या कल्पनांच्या पायांनीं चालण्याचा मी प्रयत्न करतो.

२०२

साधना कोठपर्यंत करावी ? आपोआप 'होऊं' लागेपर्यंत.

२०३

हिमालय उत्तरेस कां आहे ? मीं त्याला उत्तरेस राहूं दिलें आहे म्हणून. मी उद्यां त्याच्या उत्तरेस जाऊन बसलों म्हणजे तो दक्षिणेकडे फेकला गेला च.

२०४

साधकानें स्वप्नावर हि चौकी राखली पाहिजे. आत्मसंशोधनाला त्याचा फार उपयोग आहे. हरिश्चंद्राचें उदाहरण.

२०५

निराहार, अल्पाहार, सहजाहार.

२०६

‘दुःखमित्येव’ त्याग योग्य नाही. ‘दुःखमिति’ त्याग योग्य असूं शकेल.

२०७

सर्वधर्मान् ‘परि’-त्यज्य मामेकं शरणं ‘ब्रज’ ।
ही ‘परिव्राजका’ ची भगवंतांनी व्याख्या केली आहे.

२०८

कोणी म्हणतात, ‘मनुष्य म्हणजे साधनवान् प्राणी.’
मी म्हणतो, ‘मनुष्य म्हणजे साधनावान् प्राणी.’

२०९

सृष्टि म्हणजे एक अन्योक्ति आहे. दिसायला सृष्टि आणि असायला देव.

२१०

देह— शव

आत्मा— शिव

जीवन— श्मशान.

२११

आपण संतांच्या चरित्राचें नव्हे, पण चारित्र्याचें अनुकरण केलें पाहिजे.

२१२

काव्याचे हेतु —

हरीचें यश गाणें.

जीवनाचा अर्थ करणें.

कर्तव्याची दिशा दाखविणें.

चित्ताचा मळ धुणें.

२१३

जी वाणी सत्याला संभाळते त्या वाणीला सत्य संभाळते.

२१४

उपपत्ति, प्रतीति आणि प्रीति; किंवा ऐकर्णें, पाहणें आणि जेवणें.

२१५

संतांनीं मोक्ष हि तुच्छ केला, त्यांत दोन उद्देश आहेत.

(१) मोक्षाची विकृत कल्पना काढून टाकून तिला उजळा द्यावयाचा. आणि

(२) साधनेचें गौरव करावयाचें.

२१६

पुराणकारांनीं काल्पनिक देव उभे करून त्यांची स्तुति केली. काल्पनिक राक्षस निर्माण करून त्यांची निंदा केली. अशा रीतीनें मनुष्याचें नांव वगळून 'न म्हणे कोणासी उत्तम वाईट' हें सूत्र संभाळलें आणि परभारें नीतिबोधाचें कार्य साधलें. हे देव आणि राक्षस आमच्या च हृदयांत राहत आहेत, एवढें आम्हीं ओळखलें पाहिजे.

२१७

एखादा नाटककार जसा स्वतः नाटक रचून त्या नाटकाच्या प्रयोगांत हि स्वतः सामील होतो, तसें ईश्वराचें आहे. ईश्वर विश्वरूप नाटक रचून त्यांतला आत्म्याचा पार्ट स्वतः करीत असतो. 'तत् सृष्ट्वा तदेवानुप्राविशत् ।'

२१८

मनुष्य आणि पशु ह्यांच्यातील मुख्य विशेष वाणीचा आहे. जर पशूच्या ठिकाणी मनुष्यासारखी वाणी कल्पितां आली तर त्या च क्षणीं त्याच्या ठिकाणी मनुष्यासारखा विचार हि कल्पितां येईल. म्हणून वाणी पवित्र राखणें हें मनुष्याचें स्वाभाविक कर्तव्य आहे.

२१९

वानप्रस्थाश्रम म्हणजे अनुभव, स्थिरवृत्ति आणि इंद्रियनिग्रह.

२२०

आत्मप्रयत्न, वृद्धांचा आशीर्वाद, संतांची संगति, गुरुकृपा आणि ईश्वराची इच्छा हीं परमार्थाचीं साधके आहेत.

२२१

ईश्वराची सत्ता म्हणजे आत्म्याची अमरता, म्हणजे धर्माची नित्यता, म्हणजे जीवनाची आनंदमयता

२२२

‘अर्धोन्मीलित दृष्टि’ म्हणजे

‘आंत हरि, बाहेर हरि’

‘ब्रह्म-कर्म-समाधि’

‘त्यक्तेन भुञ्जीथाः।’

‘कर्मण्येवाधिकारस्ते मा फलेषु कदाचना।’

‘जाणोनि नेणतं करीं माझे मन।’

‘संत हंस गुन गहहिं पय,
परिहरि वारि विकार ॥’

‘स्याद् वा न स्याद् वा।’

‘अद्वैत-भक्ति’

२२३

प्रार्थनेत डोळे मिटावे तर झोंप लागते, उघडावे तर एकाग्रता बिघडते. म्हणून अर्धोन्मीलित दृष्टि राखावी.

२२४

घराळा आग लागली आहे, आणि लोक काय म्हणतील म्हणून ओरड करीत नाहीं. ह्याला तरी लोक काय म्हणतील ?

२२५

व्यासांनीं विष्णुसहस्रनाम लिहिलें त्यांत आधीं ॐकाराचा उच्चार केला आहे. ॐ हे विष्णुसहस्रनामाचें अतिसंक्षेपरूप आहे. ”

२२६

‘अहम्’ ही आत्म्याची खूण आहे.

‘अ-हं’ म्हणजे ‘न हन्यते’ असा मी अर्थ करतो.

२२७

मुक्त रामांत रमतात.

मुमुक्षु रामांत मरतात.

मुमुक्षूंच्या ह्या रामनामाला ‘उलटा जप’ म्हणतात.

२२८

मनुष्य जागून थकला म्हणजे निजतो, आणि निजून थकला म्हणजे जागतो. रजस् आणि तमस् हीं एकमेकांचीं प्रतिफलितें आहेत.

२२९

गायत्रीमंत्र व्यक्तिगत उपासनेचा मानलेला आहे. पण ‘ध्रीमहि’—आम्ही ध्यान करतो—हें बहुवचनी पद समुदायाचें सूचक आहे. म्हणजे गायत्री-उपासना व्यक्तानें करावयाची आहे, पण ती आपल्या ठिकाणीं सर्व समुदायाची—विश्वात्म्याची—कल्पना करून करावयाची आहे.

२३०

पाश्चात्य भाषांत 'संतांचें अनुवर्तन' असा प्रयोग आढळून येतो. आपल्या इकडे 'संतांचें गुणगान' म्हणतात. 'गुणगान' म्हणण्यांत नम्रता आहे. पण त्यांत 'अनुवर्तन' गृहीत असेल तर च ती नम्रता शोभेल.

२३१

ईश्वर आदर्शमूर्ति :

ध्येय, गेय, अनुकरणीय.

२३२

आमच्या पाशीं पांच इंद्रियें असल्यामुळे 'आमच्या' जगांत पांच विषय आहेत. वास्तविक, जगांत अनंत विषय आहेत, अथवा मुळीं च नाहीत.

२३३

'कला म्हणजे काय' असा प्रश्न विचारला जातो. वास्तविक, कला कोणाची किंवा कशाची असा प्रश्न विचारला पाहिजे. उत्तर—'आत्म्याची' अर्थात् अमर, अर्थात् अतीन्द्रिय पण बुद्धिग्राह्य. बुद्धीच्या पलीकडे अकल आत्मा. कृति कला नसते. कृतींत

कला असते अथवा नसते. मारुति जेव्हां एकेक मोती फोडून त्यांत 'राम' दिसतो का म्हणून पाहत होता, तेव्हां तो त्यांत आत्म्याची 'कला' दिसते का म्हणून पाहत होता.

२३४

सात्त्विकता दोन प्रकारची असते : कर्तारि आणि कर्मणि. कर्तारि म्हणजे आपला जोर चालविणारी कर्मणि म्हणजे प्रवाहांत वाहणारी. कर्तारि सात्त्विकता परमार्थोपयोगी आहे. कर्मणि सात्त्विकता संसार बरा करते.

२३५

“आत्मा कशानें सिद्ध होतो ?” ह्या तुझ्या प्रश्नानें सिद्ध होतो.

माझे हें उत्तर तुला पटलें, तर त्या पटण्यानें सिद्ध होतो.

न पटलें, तर त्या न पटण्यानें सिद्ध होतो.

२३६

राजर्षि म्हणजे राजकारण परमार्थमय करणारा. 'राजकारण' हें जीवनाचें उपलक्षण समजावयाचें आहे.

२३७

सात प्रमाणें :-

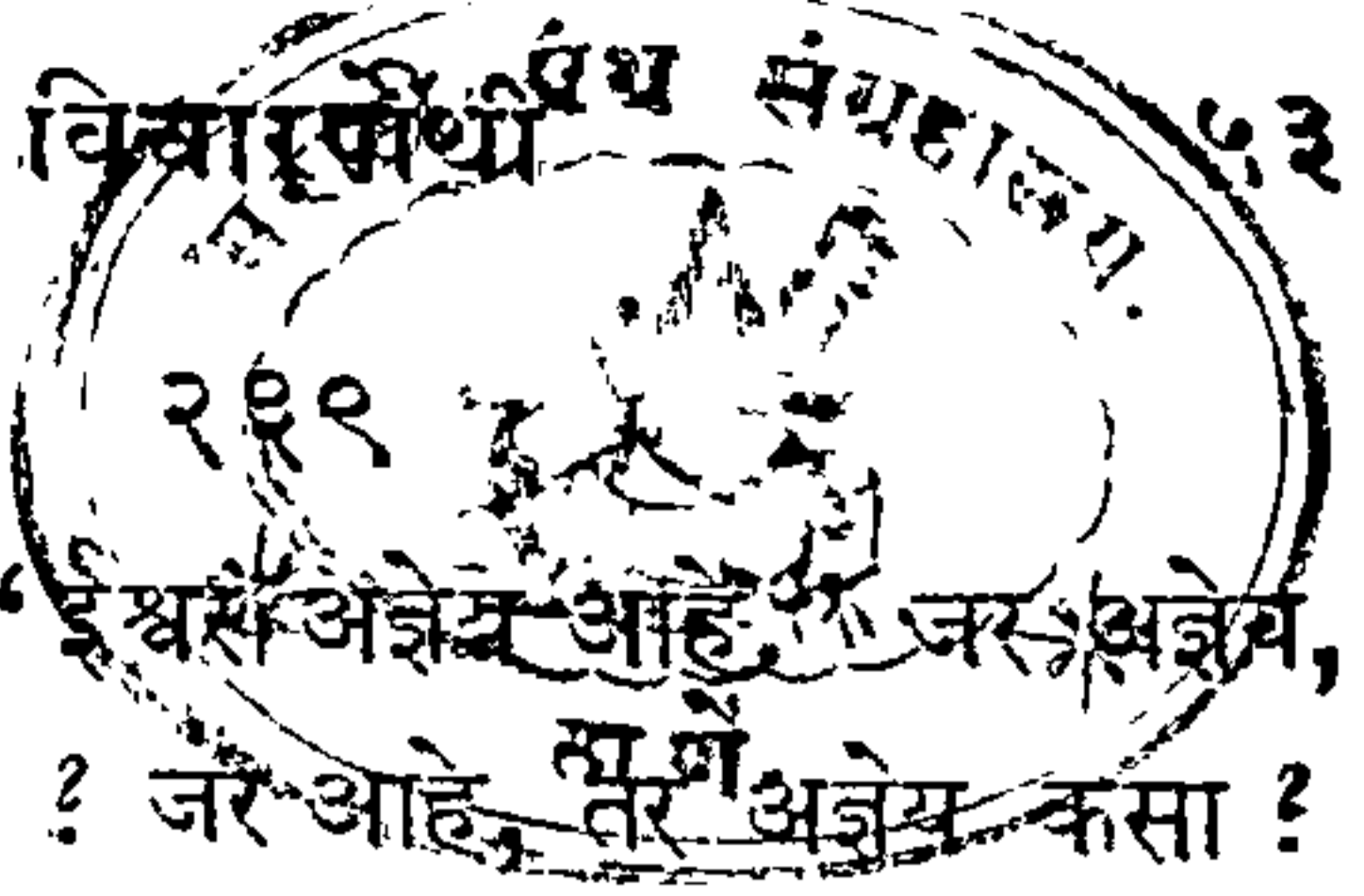
- (१) कालात्मा (२) स्व-बुद्धि (३) अक्षिपुरुष
(४) सूर्यनारायण (५) शब्दब्रह्म (६) सत्यधर्म
आणि (७) परमेश्वर.

ह्याचे स्पष्टार्थ—

- (१) काल अनंत आहे हे विसरूं नये.
(२) आपली बुद्धि सांगेल त्याप्रमाणें करावें.
(३) प्रत्यक्ष कृतींत उतरेपर्यंत प्रयत्न सोडूं नये.
(४) मन मोकळें करावें.
(५) संतांचीं वचनें घोकार्थीं.
(६) सत्य आचरण्याचा प्रयत्न करावा.
(७) ईश्वराची करुणा भाकावी.

२३८

सत्संगति हे माझ्या सर्व साधनेचें मूल आहे.
तत्त्वनिष्ठा विरुद्ध सत्संगति असा प्रश्न उत्पन्न झाला—
जे अशक्य आहे—तर तत्त्वनिष्ठा सोडून हि सत्संगति
पत्करण्याकडे मनाचा कल व्हावा इतकी सत्संगती-
विषयीं आसक्ति वाटते.

कोणी म्हणतात, 'इश्वरं अज्ञेयं आहे, जर अज्ञेयं, तर आहे कशावरून ? जर आहे, तर अज्ञेय कसा ?'

२४०

प्रकृतीच्या हेतूप्रमाणे आईचा मुलावर आणि बापाचा मुलीवर परिणाम व्हावयास पाहिजे. आत्मा हा केव्हां हि अपवादक आहे च.

२४१

कर्म ज्ञानाचें पेटवण आहे. ज्ञानाग्नि अखंड पेटत ठेवण्यास कर्मरूप पेटवण अखंड पुरवले पाहिजे.

२४२

आमचें शब्दप्रामाण्य म्हणजे ऋषींचें प्रत्यक्ष. म्हणून शब्दप्रमाण हि अनुभवाच्या कसाला लावून पाहणें योग्य आहे.

२४३

सत्य = धर्म = ब्रह्म.

२४४

‘न तद् भासयते सूर्यो न शशाङ्को न पावकः’

सूर्य - प्रत्यक्ष (चक्षुः)

शशांक — अनुमान (मनः)

पावक — शब्द (वाक्)

२४५

आत्मदर्शन हे जीवनांतलें काव्य होय.

२४६

फळ तुला आधीं च मिळून चुकलें आहे. आतां कर्तव्य करण्याचें वाकी उरलें आहे. पुन्हां फळ कसलें मागतोस ?

२४७

विश्व—प्रत्यक्ष-ब्रह्म. ईश्वर—अनुमान-ब्रह्म.

वेद—शब्द-ब्रह्म. आत्मा—ब्रह्म.

२४८

अ-पासून ज्ञ-पर्यंत सर्व अक्षरें ब्रह्माचीं प्रतीकें आहेत. पण 'अ' आणि 'ज्ञ' ह्या विभूति आहेत. 'ब्रह्म अ-ज्ञ आहे' अशी उपासना करावी. ह्या उपासनेनें भक्त नम्र होईल.

(१) अ-ज्ञ म्हणजे अनासक्त ज्ञान

(२) अ-ज्ञ म्हणजे वाङ्मयमूर्ति

(३) अ-ज्ञ म्हणजे निर्गुण आणि सगुण दोन्ही

(४) अ-ज्ञ म्हणजे नेणता. हा तर अर्थ प्रसिद्ध
च आहे.

२४९

अपरिग्रहाची कातरी ज्ञानाला हि लावली पाहिजे.
व्यर्थ भाराभर ज्ञानाचा परिग्रह करणे योग्य नाही.

२५०

आत्मा शक्यता-मूर्ति आहे. आत्म्याला अशक्य असे
काही नाही.

२५१

‘सायंस’ ची क्तिती हि सूक्ष्म दुर्बीण घेतली तरी
आत्म्याचा आवाज ऐकण्याच्या कामी ती निरुपयोगी
आहे.

२५२

पहिलें मंगल कोणतें ?—भगवान् विष्णुः

दुसरें मंगल ?—गरुडध्वजः

तिसरें मंगल ?—पुण्डरीकाक्षः

चवथें मंगल ?—विष्णुसहस्रनाम पहा.

२५३

तप आणि ताप ह्यांतील विभाजक रेखा ओळखण
जरूर आहे.

२५४

अखंड ईश्वरस्मरण म्हणजे अखंड कर्तव्यजागृति.

२५५

ईश्वरशरणतेची मूर्ति फलत्याग.

२५६

मी असं पाहतों कां माझी देवाविषयीं जितकी भक्ति, त्यापेक्षां देवाची माझ्या वर कृपा अधिक आहे.

२५७

अभ्यास आणि वैराग्य हीं एका च वस्तूचीं विधायक आणि निषेधक अंगें आहेत.

२५८

पहिलें दर्शन—नृसिंह देव.

दुसरें दर्शन—नृसिंह, प्रह्लाद दोघे देव.

तिसरें दर्शन—नृसिंह, प्रह्लाद, हिरण्यकशिपु तिघे देव.

चवथें दर्शन—नृसिंह, प्रह्लाद हिरण्यकशिपु तिघांच्या हि पलीकडे देव.

२५९

मला स्वधर्म च आचरणीय कां ? ममतेमुळें नव्हे,

किंवा परधर्माहून तो श्रेष्ठ म्हणून हि नव्हे, तर माझा
ल्यांत च विकास आहे म्हणून.

२६०

गुण किंवा दोष 'सहकुटुंब सहपरिवार येऊन
कार्यसिद्धि' करीत असतात.

२६१

सुताराला ज्याप्रमाणे भूमितीच्या सिद्धान्तांचे भय
वाटते, तसे सेवकाला किंवा साधकाला अहिंसादि
व्रतांचे भय वाटावे.

२६२

कर्मीत कमी परिग्रहांतून ज्यास्तीत ज्यास्त कस
कसा काढावा हे अपरिग्रह शिकवतो.

२६३

श्रद्धा + प्रज्ञा + वीर्य = सत्य.

२६४

कल्याण सार्वजनिक आहे. ते व्यक्तीचे राखीव असू
शकत नाही.

२६५

आधीं प्रेम, मग त्याग, शेवटीं शांति.

२६६

सत्य म्हणजे सर्व गुणांचा 'गुण्या'.

२६७

भक्तापार्शीं ज्ञान नसलें तरी नम्रता असल्यामुळें ज्ञान मिळवणें त्याला सहज आहे.

२६८

शरीर निसर्गतः जसजसें जीर्ण होत जाईल तस-
तशीं प्रज्ञेची कला वाढत जावी. आणि ज्या क्षणीं
शरीर पडेल त्या क्षणीं प्रज्ञेची पौर्णिमा असावी.
ह्याला गीता शुक्ल पक्षांतलें मरण म्हणते. उलट पक्षीं,
शरीराबरोबर प्रज्ञा क्षीण होत जाऊन मरण येणें हें
कृष्ण पक्षांतलें मरण होय.

२६९

प्रश्न — ज्ञानेश्वरी तुम्हांला किती प्रिय आहे ?

उत्तर—इतकी कीं दोष दाखवावयाचे झाले तरी
ज्ञानेश्वरींतले दाखवतो.

२७०

दंभ सूक्ष्म आहे. तो ज्ञात रूपानें च राहतो असें
नाहीं. अज्ञात रूपानें हि राहूं शकतो. पुष्कळ वेळां

मनुष्य न कळत हि दंभ करीत असतो.

२७१

‘स्वप्न काय दाखवते ?’—

१ सृष्टीचे मिथ्यात्व.

२ कल्पनेचे कर्तृत्व.

३ साधनेचे अपूर्णत्व.

२७२

व्यष्टीचे नीतिशास्त्र समष्टीला लागू होत नसेल तर अद्वैतसिद्धान्त मिथ्या समजावा लागेल.

२७३

१ शब्दानंद

२ कल्पनानंद

३ अनुभवानंद

४ श्रद्धानंद

२७४

पाण्यापेक्षां रक्त ‘घट्ट’ असेल, पण पाण्याची पवित्रता पाण्याला च.

२७५

माझ्यांत असलेले गुण. माझ्यांत आहेत म्हणून

दुसऱ्यांत असावे अशी इच्छा होते. माझ्यांत नसलेले गुण माझ्यांत नाहींत म्हणून दुसऱ्यांत असावे अशी इच्छा होते.

२७६

गुरूचा शोध करण्याची अवश्यकता नाहीं. कारण, गुरु स्वतः च शिष्याचा शोध करीत आहेत. शिष्याची योग्यता मिळवणें एवढें च आपलें काम आहे. किंवा ह्याचें च नांव गुरूचा शोध करणें, असें हि म्हणतां येईल.

२७७

ज्ञानदेव योगी खरे, पण त्यांच्या योगाचा भक्तीला 'साष्टांग' प्रणाम आहे.

२७८

देवावर विश्वास म्हणजे जगावर विश्वास, म्हणजे आत्म्यावर विश्वास, म्हणजे सत्यावर विश्वास.

२७९

सर्व प्रवृत्तींचें फल शून्य आहे. कारण, आदि जसे होतों तसें अंतीं होणें एवढी च सारी निष्पत्ति आहे.

२८०

ध्यानाला आसन. विचाराला चलन.

२८१

वैदिक ऋषींना आत्मस्तुतीचा संकोच वाटत नाही. आत्मरूप झालेले ऋषि आत्मस्तुति न करतील तर काय अनात्म-स्तुति करतील ?

२८२

तुकोबांना शिब्या देण्याची वाईट खोड होती असा त्यांच्या वर आक्षेप आहे. आक्षेप खरा आहे. पण मला त्यांत तुकोबांच्या अहिंसेची पराकाष्ठा दिसते.

२८३

कर्तव्य आणि आनंद एकरूप होणे ही अद्वैताची एक व्याख्या आहे. पण असे जोंपर्यंत झाले नाही तोंपर्यंत कर्तव्याला चिकटून असावे ह्यांत कल्याण आहे.

२८४

सर्व साहित्याच्या अभ्यासाने किंवा सर्व विश्वाच्या विज्ञानाने जे समाधान लाभणार नाही ते आत्म-संशोधनाने लाभते.

२८५

सद्भावानें साधनेचें नाटक केले तरी चालेल.

२८६

“कुऱ्हाडीचा दांडा गोतास काळ” करून नर-
देहाच्या साहाय्यानें सर्व देह कापून काढावयाचे
आहेत.

२८७

रात्रींचा अंधार चिंतनाला अनुकूल आहे. त्याचा
हेतु च तो आहे. निजण्यापूर्वी थोडा वेळ चिंतन
करणे उपयुक्त आहे. चिंतनांत संबंध दिवसांतील
वर्तनाचें परीक्षण, झालेले दोष पुनः न होऊं देण्याचा
संकल्प आणि त्यासाठीं ईश्वराची प्रार्थना ह्या तीन
वस्तु अवश्य असल्या पाहिजेत. चिंतनाचे वेळीं शक्य
तर ध्रुवाचें दर्शन घ्यावे. ध्रुव निश्चयाची देवता
आहे.

२८८

जप म्हणजे आंत न मावणाऱ्या निदिध्यासाचें
प्रगट वाचिक रूप, अशी माझी जपाची व्याख्या
आहे.

२८९

गीता प्रयत्नवाद आणि दैववाद त्यांची सांगड घालते. “कर्मण्येवाधिकारस्ते” हा प्रयत्नवाद. “मा फलेषु कदाचन” हा दैववाद.

२९०

दैव अनुकूल करण्याला साधनें कोणतीं ? (१) प्रयत्न (२) प्रार्थना.

२९१

रात्रीं मी मौन राखतो त्यामुळें कीं काय कोण जाणे अंधार माझ्याशीं वोलतो. तो म्हणतो “माझ्या मधून तुझा जन्म आहे. माझ्यांत च तूं लीन होणार आहेस. आज हि तुझ्या वर माझी च सत्ता आहे.”

२९२

जन्मतेच्या उंचीला माप नाहीं.

२९३

गुरु तीन प्रकारचे असतात—

- (१) ‘अधिकार तैसा’ उपदेश करणारे
- (२) उपदेशाचा पाऊस पाडणारे
- (३) मौनानें उपदेश करणारे

२९४

वेदार्थ स्वच्छ समजत असेल, घटकाभर समाधि लागत असेल, नामस्मरणानें सात्त्विक भाव उमटत असतील म्हणून काय झालें ? आचरणांत उतरेल तें च खरें.

२९५

जवाबदारीचें काम मला मिळालें तेव्हांपासून मी जवाबदारीतून सुटलों.

२९६

आपण वैदिक ऋषींचा आधार घेतों. वैदिक ऋषि त्यांच्या पूर्वीच्या ऋषींचा आधार घेतात. ह्यावरून “ज्ञान अनादि आहे” एवढाच निष्कर्ष समजावयाचा.

२९७

रावण — रजोगुण

कुंभकर्ण — तमोगुण

ब्रिभीषण — सत्त्वगुण

२९८

परमार्थ कठिण म्हटला तर आम्ही भीतीनें घर च

सोडीत नाही; सोपा म्हटला तर बाजारांत विकत घ्यायला धावतो.

२९९

कोणच्या तरी नित्य यज्ञाशिवाय राष्ट्र उभें राहूं शकणार नाही.

३००

दुःखें सहन करणें हा तितिक्षेचा आरंभ आहे. तितिक्षेची कसोटी सुखें सहन करण्यांत आहे.

३०१

मराठी साहित्याचा जन्म हि ॐकारांतून च आहे. ॐकाराच्या साडे तीन मात्रांना अनुलक्षून ज्ञानदेवांची साडे तीन चरणी ओवी निर्माण झाली आहे.

३०२

आरसा पाहण्यासाठीं आरसा ही एक तच्हा, आणि मुख पाहण्यासाठीं आरसा ही दुसरी तच्हा. तसें वेदज्ञानासाठीं वेदाभ्यास ही एक तच्हा, आणि आत्मज्ञानासाठीं वेदाभ्यास ही दुसरी तच्हा. ह्या दुसऱ्या तच्हेला “स्वाध्याय” म्हणतात.

३०३

मननाची उणीव अधिक श्रवणानें भरून निघणार नाही.

३०४

जें कर्म बहुलायास तें सात्त्विक कर्म नव्हे. आणि स्वकर्म तर नव्हेच नव्हे.

३०५

स्वधर्म किंवा स्वतःची मर्यादा सोडून सेवेचा लोभ धरण्यांत अवांतर हानि काय असेल ती असेल च, पण ज्या सेवेचा लोभ धरला ती सेवा च नीट होत नाही ही आपत्ति आहे.

३०६

बुद्धीचा सदुपयोग — सत्त्वगुण

बुद्धीचा दुरुपयोग — रजोगुण

बुद्धीचा अनुपयोग — तमोगुण

३०७

गंगा आपल्या नियत मार्गानें वाहते म्हणून तिचा लोकांना ज्यास्तोंत ज्यास्त उपयोग होतो. पण अधिक उपयोगी पडण्याच्या लोभानें जर ती आपला नियत

मार्ग सोडून लोकांच्या अंगणांतून वाहून लागली तर लोकांच्या काय दशा होईल ?

३०८

समुद्राच्या लाटांची अखंड खळबळ चाललेली असते, आणि बरोबरच अखंड जप : ॐ ! ॐ ! ॐ !

‘ मामनुस्मर युद्धय च ’

३०९

“ समोरचा दिवा आहे हे जसे निश्चित, तसे देव आहे हे तुम्ही निश्चित मानतां का ?—”

देव आहे हे मी निश्चित मानतो. समोरचा दिवा आहे च अशी मी हमी घेऊं शकत नाहीं.

३१०

शकुंतलेच्या चरित्रांत शिक्षण आणि पूर्वसंस्कार ह्यांचा झगडा दाखविला आहे.

३११

काव्याचा नायक म्हणून कोणी व्यक्त नसतो. काव्यांतील सर्व व्यक्तींची सामुदायिक अव्यक्त योग्यता हा च काव्याचा नायक.

३१२

विचारहीन जीवन
 विचारमय जीवन
 विचार — जीवन
 निर्विचार जीवन.

३१३

पारमार्थिक पुरुषाच्या दक्षतेत उदासीनता असते
 आणि उदासीनतेत दक्षता असते.

३१४

दक्षः — कर्मयोगी
 उदासीनः — ज्ञानी
 दक्ष उदासीनः — भक्त

३१५

जो गुरु असेल तो शिष्य असेल च. जो शिष्य
 नसेल तो गुरु नसेल च.

३१६

गुरूला शिष्याविषयीं पूज्यभाव असला पाहिजे.
 कारण, शिष्यत्व हे गुरूवाला मातृस्थानीय
 आहे.

३१७

जगाकडे पाहतांना आदर, प्रेम किंवा करुणा
झ्यांशिवाय चौथी भावना कां उत्पन्न व्हावी ?

३१८

जवळच्यांना दोष माहीत असल्यामुळे ज्याचा जवळ-
च्यांवर प्रभाव पडत नाही, त्याचा दूरच्यांना दोष माहीत
नसल्यामुळे दूरच्यांवर जो प्रभाव पडल्यासारखा दिसतो
ते मृगजळ होय. मृगजळ दुखून च पहावे.

३१९

तृष्णा — आई

संग — बाप

रजस् — मूल

३२०

रोजची झोंप हा मृत्यूचा 'पूर्वप्रयोग' आहे असें
समजून शास्त्रांत सांगितलेल्या प्रयाण-पद्धतीचा
झोंपेच्या वेळीं अभ्यास करावा.

३२१

समोरच्या झाडाच्या पानांत जो वेदमंत्र वाचूं शकतो
त्याला वेद समजला.

३२२

आधीं आत्म्याला कोणी पाहूं शकत नाहीं. पाहूं शकला तर तो वाक्-शक्ति गमावून बसतो—बोळूं शकत नाहीं. बोलणारा मिळाला तर ऐकणारा मिळत नाहीं. आणि कौतुकानें ऐकणारा मिळाला तरी समजण्याच्या नांवानें शून्य च.

३२३

ज्ञात्याला ह्या जगांत जगायचो हि सोय नाहीं, म्हणून तो केवळ शरीरानें जगून मनानें मरतो.

३२४

प्रेम आणि वैराग्य ह्यांचा मेळ घालणें विवेकाचें काम आहे.

३२५

जागृतींत मनाच्या तीन अवस्था मी अनुभवतो :

- (१) भाविकता
- (२) नैतिकता
- (३) शून्यता

३२६

‘असंभूति’—कुवासनांची अनुत्पत्ति आणि विनाश.

‘संभूति’ — सद्भावनांची उत्पत्ति आणि विकास.

३२७

उत्तराभिमुख कां ? ऋषींचें स्मरण. शिवाय हिमालय आणि ध्रुव ह्यांचें चिंतन (आम्ही हिंदुस्थानांत आहों हें गृहीत धरून.)

३२८

भक्ताला कर्मयोगाची गोडी वाटते. कारण, त्यांत त्याची उपासनेची भावना असते.

३२९

कर्मठ उपासनेचें हि ‘कर्म’ करतो. भक्त कर्माची हि उपासना बनवितो.

३३०

परकाया-प्रवेश म्हणजे दुसऱ्याचें मानस-शास्त्र समजणें.

३३१

अहंकाराला वाटतें, ‘मी’ नसलों तर जगाचें कसे चालेल ? वस्तुस्थिति अशा आहे कीं मी च काय पण संबंध जग नसलें तरी जगाचें चालण्यासारखें आहे.

३३२

स्वकर्मांतली उपासनेची दृष्टि चुकली तरी स्वकर्म
अभ्युदय साधील ; उपासनेची दृष्टि टिकली तर
प्रत्यक्ष मोक्ष मिळवून देईल.

३३३

आत्मा एक. माया शून्य. एक आणि शून्य ह्यांच्या
संयोगानें असंख्य जग. ही च लिंगोपासना.

३३४

“ माझ्या स्थितींत तुम्ही काय कराल ? ”

“ तूं करतोस तें च. कारण, तुझ्या ‘ स्थितींत ’
तुझी ‘ बुद्धि ’ आली च. ”

३३५

बुद्धिगत ज्ञान म्हणजे ‘ परोक्ष ’ ज्ञान. तें च इंद्रियांत
उतरलें म्हणजे ‘ अपरोक्ष ’ म्हणावयाचें.

३३६

सप्तर्षींच्या आकृतींत काश्मीर आणि हिमालयाचा
भाग मला दिसतो. हें भारताचें उपलक्षण समजून
ऋषींच्या स्मरणाबरोबर ‘ दुर्लभं भारते जन्म ’ ह्या
ऋषिवचनाचें मी स्मरण करतों.

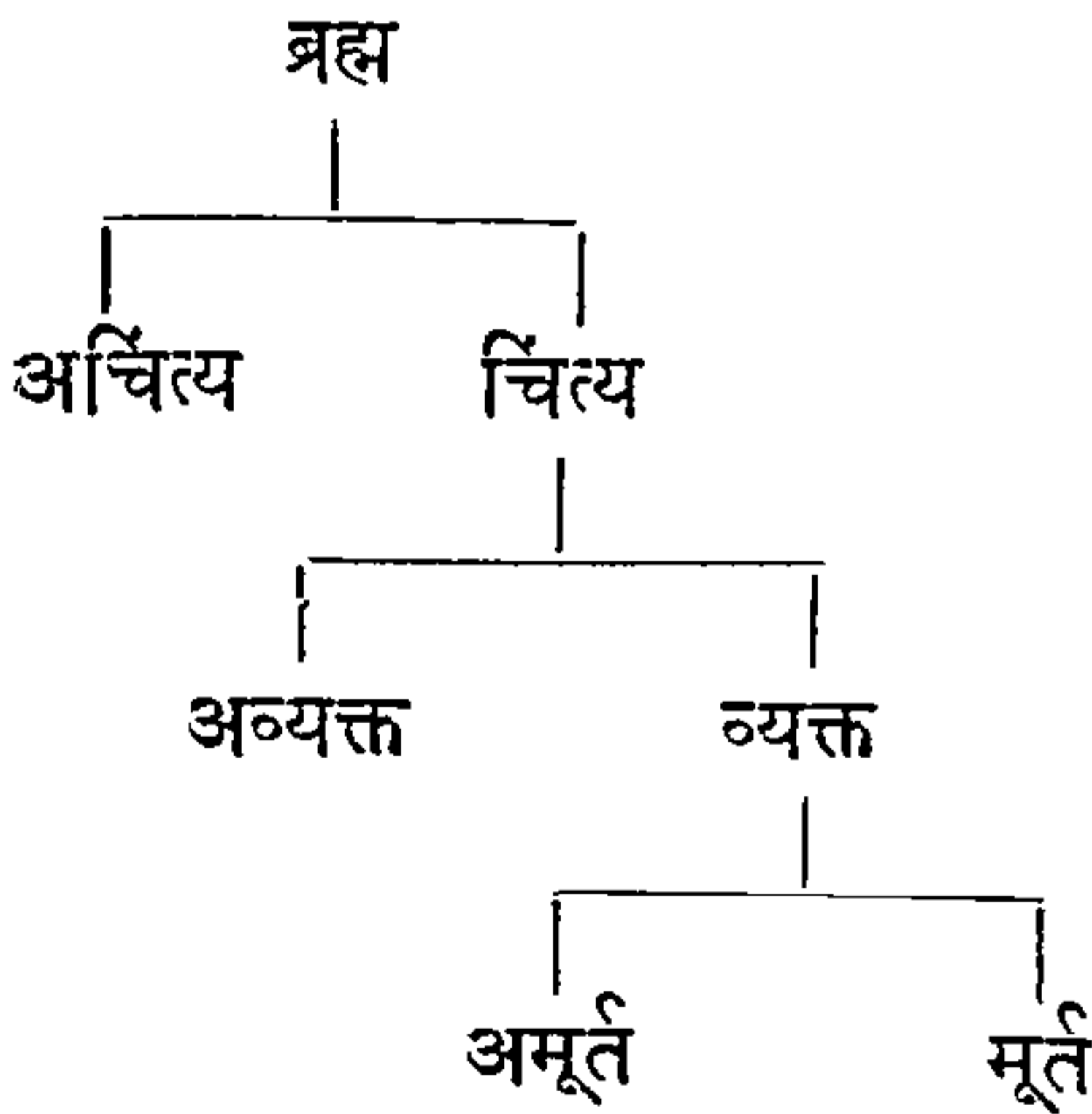
३३७

ज्ञानावस्थेत हि भेदाची कल्पना करणें म्हणजे रजोगुणाची कमाल होय.

३३८

जो बलवान् तो बाल. उंचांतलें उंच ध्येय ज्याला अशक्य वाटत नाहीं तो बाल.

३३९

३४०

जो ईश्वराचा क्रोध ओळखतो तो क्रोध-रहित होतो. जो ईश्वराची क्षमा ओळखतो तो क्षमावान् होतो.

३४१

आधुनिक विज्ञान म्हणते, सात वर्षांच्या श्वासो-
च्छ्वासाने काया पालटते.

धर्मशास्त्र म्हणते, वारा वर्षांच्या तपश्चर्येने चित्त
धुऊन निघते.

अध्यात्म म्हणते, ब्रह्मज्ञानाने एका क्षणांत जीव
मुक्त होतो.

३४२

मेघागमनाने हृदय उचंबळून येते ह्याचे कारण
' नभासारखे रूप या राघवाचे ' हे च नव्हे
काय ?

३४३

आत्मौपम्य सत्य. 'तुलनात्मक मानसशास्त्र' मिथ्या.

३४४

सेवा करतांना "अ-कृत"-भावना असावी. सेवा
घेतांना " कृत-ज्ञ "-भावना असावी.

३४५

ज्यांनी ज्ञान आचरणांत आणले त्यांनी देव 'मूर्ति-
मंत' केला.

३४६

सत्त्वगुण निरहंकारानें 'निःसत्त्व' केला म्हणजे परम-
श्रेयोरूप होतो.

३४७

देहबद्ध पुरुष इंद्रियें नसतीं तर गुदमरून गेला
असता. मुक्ताला इंद्रियांची आवश्यकता नाही. घराचें
खिडक्यांवांचून चालणार नाही. शेताला खिडक्या
कशाला ?

३४८

शरीरांतील सर्व क्रिया एका अर्थानें प्राण-क्रिया च
आहेत. पण वाचिक क्रिया हा प्राणक्रियेचा विशेष अर्थ
आहे. म्हणून प्राणायामाचें रहस्य वाक्संयमांत आहे.

३४९

- १ श्रवणमननादि
- २ शमदमादि
- ३ यज्ञादि
- ४ प्राणायामादि
- ५ भजनादि

हे साधन — पंचक.

३५०

परमार्थरूप बर्फीचें कर्म वजन आहे, बुद्धि गोडी.
वजनापेक्षां गोडी श्रेष्ठ, पण म्हणून वजन त्याज्य नव्हे.

३५१

मौनाचे अर्थ—

- (१) वाक् - संयम
- (२) सत्य - संग्रह
- (३) शक्ति - संचय
- (४) ध्यान - साधन

३५२

भगवत्-प्राप्त्यर्थ प्रवृत्त झालेला, भगवंतांनी स्व-
मुखानें गाइलेला, प्रह्लादादि परम भागवतांनी आचर-
लेला तो ' भागवत धर्म '

३५३

संन्यास ही नोट आहे.

कर्मयोग नाणें आहे.

किंमत एक च.

३५४

बुद्धीनें कळतें, पण धृतीशिवाय वळत नाहीं.

३५५

मर्यादेच्या पोटाचा अभिमान शोभतो. उपयुक्त हि आहे. कारण, अधिकृत आहे.

३५६

‘पत्’ म्हणजे पडणे ह्यावरून ‘पति’ ‘पत्नी’ हे शब्द श्रुति लावते. पाणिनि ‘पा’ म्हणजे पाळणे ह्यावरून हे शब्द लावतो. पहिली आध्यात्मिक निरुक्ति आहे, दुसरी शाब्दिक व्युत्पत्ति.

३५७

नारळाप्रमाणे बाहेर विरक्ति आणि आंत भक्ति असेल तेथे च प्राप्ति.

३५८

अहंता, अस्मिता आणि एकता स्वतःसिद्ध आहेत.

३५९

पांच उपासना—

(१) प्रियोपासना

(२) सत्योपासना

(३) समोपासना

(४) ज्ञानोपासना

(५) शान्तोपासना

३६०

लहानपणीं कोणीं शिव्या दिल्या कीं त्याला म्हणावें,
‘माझा तुला शिव्या देण्याचा हुकूम आहे’. जर
त्यानें शिव्या देण्याचें सोडून दिलें, तर आपलें काम
झालें. तसें च चालविलें, तर आपल्याला हुकूम मानणारा
एक चाकर मिळाला. ज्ञानी पुरुषाची अशी बाल-
वृत्ति असते. ह्याचें च नांव ‘नराणां च नराधिपः’

३६१

नीतितत्त्वांचा आधार ज्यानें ईश्वरावर ठेवला त्यानें
खोल पायावर इमारत रचली.

३६२

ईश्वराचें पृथक्करण—मंगल भाव.

३६३

आकार म्हणजे विकाराचा स्फोट.

३६४

गृहस्थ शिक्षक होऊं शकत नाही. कारण, तो
अन्य कर्तव्यांनीं बांधलेला आणि उच्च ध्येयाला हि

अपुरा पडतो. संन्यासी आदर्श शिक्षक होऊं शकेल, पण तो जगाच्या मालकीचा, विद्यार्थ्यांच्या 'हातचा' नव्हे. म्हणून वानप्रस्थ हा च विद्यार्थ्यांच्या मालकीचा शिक्षक उरतो.

३६५

दोन धर्मांचा कधीं हि झगडा नसतो. सर्व धर्मांचा अधर्माशीं झगडा आहे.

३६६

जगांत केवळ देवाची इच्छा आहे. आणि ज्याची इच्छा देवाच्या इच्छेत मिसळून गेली त्याची आहे.

३६७

संत मोक्षस्पर्शी वैराग्य बाळगतात म्हणून त्यांच्या संगतीनें जगाला संसार-साधक संयम लाभतो. सूर्य उष्णतेनें जळत आहे म्हणून आमच्या देहांत ९८ अंश उष्णता राहते.

३६८

चेतनासारखे चेतन असून जडाचा मोह राखणें किंवा जड-हत होणें ह्याला काय म्हणावें ?

३६९

खरें अर्थशास्त्र, खरें आरोग्य-शास्त्र, सर्व 'खरीं' शास्त्रें मोक्षानुकूल आहेत.

३७०

सृष्टि म्हणजे देवाची आरती. पूजा यथासांग होऊन चुकली आहे. आपला नमस्कार तेवढा बाकी उरला आहे.

३७१

काल, आज आणि उद्यां ह्यांचा आत्मा हा एकच सांधा आहे.

३७२

देवाच्या	प्रेमळ	स्वभावामुळे	देव	जगत्पति.
संतांच्या	पुरुषार्थामुळे	देव	सत्पति.	
माझ्या	प्रार्थनेमुळे	देव	मत्पति.	

३७३

भवभूति म्हणतो, "फुलांचें स्थान पायांखालीं नाहीं, मस्तकावर आहे."

मस्तकावर खरें. पण आपल्या नव्हे, वृक्ष-देवतेच्या.

३७४

आजपर्यंत मेलों नाहीं म्हणून ह्यापुढें हि मरणार नाहीं, असें अनुमान करूं नको. आजपर्यंत मेलों नाहीं म्हणून च ह्यापुढें मरावें लागणार आहे, असें अनुमान कर.

३७५

यज्ञ 'इष्ट'-काम-धुक् आहे, अनिष्ट काम पुरवणारा नाहीं.

३७६

'विश्वनाथ' हा देवाचा धंदा. 'दीन-नाथ' हा धर्म.

३७७

माझे काहीं नाहीं.

सर्व माझे आहे.

मी सर्वांचा आहे.

३७८

प्रत्यक्ष तत्त्वे सोडून मानीव लोक-संग्रहाच्या पाठीस लागूं नये.

३७९

त्यागानें पापाचें मुद्दल फिटतें. दानानें पापाचें व्याज चुकतें.

३८०

गीतेंत सांगितलेले “अशास्त्र-विहित घोर तप”
कोणचें ? — विषयासक्त संसार.

३८१

अर्थ म्हणतो, ‘हक्काचें रक्षण करणें हें कर्तव्य
आहे.’ धर्म म्हणतो, ‘कर्तव्य करीत राहणें हा हक्क
आहे.’

३८२

साधन अल्प असो, पण उत्कटता तारील.

३८३

कर्माचीं नियामकें—

(१) प्रसंग (२) प्रारब्ध (३) प्रज्ञा.

३८४

“कोऽहं” च्या उत्तरावर कर्तव्याचा निर्णय
अवलंबून आहे.

३८५

‘हवेची खोली’ म्हणून एखादी स्वतंत्र खोली
नाहीं. सर्व च खोल्यांतून हवा पाहिजे. तसें, धर्म म्हणून
स्वतंत्र विषय नाहीं. सर्व व्यवहारांत धर्म पाहिजे.

३८६

रोप जमिनींत लावले म्हणजे त्याला जमिनींतून पोषण मिळते, तसें चित्त आत्म्यांत रोवले म्हणजे त्याला आत्म्यांतून पोषण मिळते.

३८७

स्व-धर्म ठरवावा लागत नाही. कारण, आपण कांहीं आकाशांतून अचानक पडलेलों नाही. आपल्यामार्गे प्रवाह आहे. स्व-धर्म ह्या प्रवाहानें ठरतो.

३८८

‘भुताला भागवताचा आधार’ मिळू शकतो ह्यांत भागवताचा हि दोष आहे च.

३८९

सर्व जगाचें ऐक्य करण्याची कल्पना शोधून काढणें सोपें आहे. पण स्वतःच्या मनांतला क्रोध जिंकणें कठीण आहे.

३९०

‘राधा’ म्हणजे निष्काम आराधना.

३९१

जिथें पावित्र्य तिथें सौंदर्य. जिथें सौंदर्य तिथें काव्य.

३९२

“धर्मादर्थश्च कामश्च” हे टेकीस आलेल्या व्यासांचे वचन आहे. त्यांची इच्छा ‘धर्मान्मोक्षः’ असे म्हणण्याची आहे.

३९३

आत्म-शक्तीच्या इयत्तेवर ईश्वर-शक्तीची इयत्ता अवलंबून आहे.

३९४

‘पर’ म्हणजे ‘दुसरा’, तसे च ‘पर’ म्हणजे ‘श्रेष्ठ’. दुसऱ्याला आपल्यापेक्षां श्रेष्ठ मानून चालावे ही साधकाची मनोभूमिका.

३९५

आकाशांतून जसे भौतिक वारे वाहत असतात, तसे आध्यात्मिक वारे हि वाहन असतात. ह्या वाऱ्यांचा उगम मुक्त पुरुषांपासून असतो. ह्यांच्या अव्यक्त स्पर्शाने ब्रह्मांचे मुमुक्षु होतात.

३९६

भक्त प्राण-वृत्तीने राहतो. म्हणजे मनोवृत्तीने राहत नाही. निर्वासन होऊन राहतो.

३९७

नृसिंहाची पूजा, प्रह्लादाचें अनुकरण.

३९८

ज्या त्यागांतून अभिमान निर्माण होतो तो त्याग नव्हे. त्यागांतून शांति लाभली पाहिजे. विषारी हवेचा मीं त्याग केला, ह्यांत मीं विशेष काय केले ? माझी शांति मीं मिळविली. अखेरीस अभिमानाचा त्याग हा च खरा त्याग.

३९९

मुक्कामावर पोंचण्याच्या उत्सुकतेमुळे रस्ता विघ्नरूप चाटतो. पण तो च मुक्कामावर पोंचण्याचें साधन आहे हें विसरूं नये. लवकर पोंचण्याची तळमळ असेल, तर पावले वेगानें टाकावीं.

४००

काम-क्रोधांनीं हि ज्ञान सिद्ध होतें. ह्या ज्ञानाला आपण विनवूं शकलों, तर काम-क्रोध शमतील.

४०१

यतत् + विपश्चित् + मत्पर = स्थित-प्रज्ञ.

४०२

मनुष्य क्विती हि विद्वान् असौ, त्याचें ज्ञान जर देहांत मावत असेल, तर ह्या ज्ञानाचें माप उघड च आहे.

४०३

उपयोगिता हें धर्माचें शरीर आहे, चित्त-शुद्धि आत्मा.

४०४

ज्ञानदेवाच्या भाषेत गीता-तत्त्व 'नित्य-नूतन' आहे. जें नित्य-नूतन तें च सनातन.

४०५

साधकानें जगाची स्मारक शक्ति वाढण्याचे उपाय शोधावे.

४०६

अर्जुन विचारतो : इच्छा नसतां हि मनुष्य पाप कशामुळें करतो ? भगवान् उत्तर देतात : इच्छा असते म्हणून करतो !

४०७

वेद "एकं सत्" म्हणतो, पण त्याबरोबर च "विप्रा बहुधा वदन्ति" असें हि म्हणतो. 'मूढा

बहुधा वदन्ति' म्हणण्याची त्याची तयारी नाही. ह्यांत वेदाची अविरोध-वृत्ति दिसून येते.

४०८

(१) चित्तशुद्धि (२) देशसेवा (३) विश्वप्रेम
(४) देवपूजा

४०९

‘तव्य’-भावना हा सात्त्विक मनाचा एक रोग आहे.

४१०

“तुम्हांला भोग सुटत नाहीत, तर निदान देवाच्या नांवानें भोगा.” “तुम्हांला भोग सुटत नाहीत, तर निदान देवाच्या नांवानें भोगूं नका”

४११

देह-तमस्, इंद्रिये-रजस्, बुद्धि-सत्त्व;
आत्मा-गुणातीत.

४१२

सिद्धि दोन प्रकारच्या आहेत—

(१) वैराग्य-साधक आणि (२) ऐश्वर्य-साधक.
पहिल्या मोक्षानुकूल आहेत, दुसऱ्या मोक्षविरोधी.

४१३

“तुमच्या मते गीतेत सांगितलेले ‘पाप-योनि’ कोण ? ”—“मी.”

४१४

अभ्यासांत लांबी, रुंदी आणि खोली तिहींची अपेक्षा आहे.

लांबी — दीर्घकाल

रुंदी — नैरंतर्य

खोली — सत्कार

४१५

गुणवंताची उपासना सगुण म्हटली, तर गुणांची उपासना निर्गुण म्हटली जाईल.

४१६

लक्ष्मी, शक्ति आणि सरस्वती ह्या (अनुक्रमे वैश्य, क्षत्रिय आणि ब्राह्मण ह्यांच्या) राखीव देवता आहेत. सेवादेवी ही एकच सार्वजनिक देवता आहे.

४१७

सत्त्वोदय — बुद्धि

सत्त्वोत्कर्ष — इंद्रियजय

सत्त्वशुद्धि — भक्ति

४१८

तुझे तें तुझे आणि माझे तें हि तुझे,—असा अद्वैताचा विनियोग आहे. कारण, माझे अद्वैत-ज्ञान मला लागू आहे, दुसऱ्याला नाही.

४१९

आळस, अज्ञान आणि अश्रद्धा हे तीन 'महारिपु' आहेत.

४२०

संसाराच्या खोलीला भिऊं नको. तुला पोहून पृष्ठ-भागावरून च जायचें आहे ना? कीं आंत बुडायचें आहे ?

४२१

'सर्व-भूत-हित' ही निर्गुण उपासना आहे. ती नीतीची बाह्य कसोटी समजून तिची 'जन-हितवादा'-शी तुलना करणें योग्य नाही.

४२२

लोकसेवा नम्र कर्तव्य आहे. लोकसंग्रह थोर अधिकार आहे.

४२३

‘द्रष्टव्यः श्रोतव्यो मन्तव्यो निदिध्यासितव्यः’
अशी श्रुति आहे. ह्यांपैकी श्रोतव्यादि तीन द्रष्ट-
व्याचीं साधनें मानण्यांत येतात. पण द्रष्टव्यादि
तीन निदिध्यासितव्याचीं साधनें मानणें हि शक्य
आहे.

४२४

देहसंबद्धता	—	बद्ध
देहव्यतिरिक्तता	—	बुद्ध
देहातीतता	—	शुद्ध
देहरहितता	—	मुक्त

४२५

व्यापक विश्व-संस्था, मर्यादित मानव्य-संस्था व
विशिष्ट शरीर-संस्था ह्या मनुष्याच्या तीन सहज
संस्था आहेत. ह्यांनीं च बंधन आहे. ह्यांतून च
मोक्षाचा रस्ता आहे.

४२६

सांकेतिक	विज्ञान
नैतिक	विज्ञान

भौतिक विज्ञान
आध्यात्मिक विज्ञान.

४२७

पाणिनीचा उत्तम पुरुष तो च भगवंताचा पुरु-
षोत्तम.

४२८

सूर्याची च नव्हे तर जलसूर्याची हि प्रभा पडते.
ज्ञानाची च नव्हे तर ज्ञानाच्या आभासाची हि कदर
होते.

४२९

हिमालय सुंदर आहे. पण त्याच्या सुंदरतेविष-
यींची माझी कल्पना त्याहून सुंदर आहे. ह्याचें
कारण काय ? आत्म्याच्या सुंदरतेची बरोबरी जड
वस्तूची सुंदरता कशी करणार ?

४३०

परोपकाराचीं कर्मे चित्तशुद्धि करतील, पण निर-
हंकार वृत्तीनें केलीं असतील तर.

४३१

‘श्रुतिवचनाला अर्थाचा बोजा होत नाही’ असें

आचार्य म्हणतात. ह्याचा अर्थ श्रुतिवचन वाटेल तितका बोजा सहन करतें असा आहे, वाटेल तसला बोजा सहन करतें असा नाही.

४३२

ज्ञानाची ज्ञानगम्यता म्हणजे पूर्व जन्माची सिद्धि, म्हणजे च आत्म्याची अमरता.

४३३

आसक्तांच्या आसक्तीने आत्म्याच्या अमरत्वाची सिद्धि होणार नाही. कारण, आसक्ति भ्रमजन्य आहे. विरक्तांची अनासक्ति हा आत्म्याच्या अमरत्वाचा वास्तविक पुरावा आहे.

४३४

आजचे लोकमत = दीनांचे मत,

ज्याला कोणी पुसत नाही

+ दुर्जनांचे मत,

जे कोणाला पुसत नाही

+ विद्वानांचे मत,

ज्यांत मेळ नाही.

४३५

कधीं सत्यार्थ हिंसा, आणि कधीं अहिंसार्थ असत्य मिळून दोन्ही उडवण्याचा तार्किकांचा धंदा आहे.

४३६

अहिंसादि असून आत्मज्ञानाचा उदय झालेला नाही, असें मी मानू शकतो. पण आत्मज्ञानोदय झालेला असून अहिंसादि नाहीत, असें मानणें मला जड जातें.

४३७

गृहाभिमान गेला म्हणजे गृहबंधन सुटते. त्यासाठीं घर सोडावें किंवा पडावें लागत नाही. तसें च देहाभिमान गेला म्हणजे देहबंधन सुटलें पाहिजे. त्यासाठीं देह सोडण्याची किंवा पडण्याची अवश्यता असण्याचें कारण नाही.

४३८

आईवरून स्त्रीवर, स्त्रीवरून पुत्रावर ही प्रेमाची अधोगति. आईवरून संतांवर, संतांवरून देवावर ही प्रेमाची ऊर्ध्वगति.

४३९

“आम्नायस्य क्रियार्थत्वात् आनर्थक्यं अतदर्थानाम्”
हे जैमिनीचें सूत्र ‘क्रियार्थत्वात्’ ऐवजो ‘दर्शनार्थ-
त्वात्’ असा फरक करून मी वाचतो.

४४०

ईश्वराशीं साधर्म्य पावलेल्या पुरुषावर विश्वांतील
कोणत्या हि चळवळीच्या सर्ग-प्रलयाचा परिणाम
होणे शक्य नाही.

४४१

भिन्न देवता म्हणजे एका च देवाच्या गुण-मूर्ति
आहेत.

४४२

शोधन—त्रयी

- १ विचारशोधन
- २ वृत्तिशोधन
- ३ वर्तनशोधन

४४३

अप्रतिकार म्हटला म्हणजे त्यांत अपुरस्कार गृहीत
समजला पाहिजे.

४४४

साधुसंतांना हि आम्ही 'भोग्य' करूं पाहतो. पण ते आमच्या पचनीं पडण्यासारखें नसतात, ह्याला आमचा नाइलाज असतो.

४४५

मागचा 'पशु' रुचत नाही, पुढचा 'मनुष्य' अजून बनला नाही. ह्या मधल्या भयानक साधकावस्थेला मी साधनेचा नृ-सिंहावतार म्हणतो.

४४६

मला धुकें दुसरीकडे दिसते. दुसऱ्याला धुकें माझ्या जवळ दिसते. वास्तविक धुकें सगळीकडे च आहे. मला दुसऱ्याच्या स्थितींत समाधान दिसते. दुसऱ्याला माझ्या स्थितींत समाधान दिसते. वास्तविक समाधान सर्वत्र आहे. पण ओळख पटली पाहिजे.

४४७

जीवनांत भीति राखली म्हणजे मरण निर्भय होईल.

४४८

लहानपणीं गणपति बुडविण्याच्या वेळीं चित्ताला फार आघात होई. एवढ्या प्रेमानें ज्याची स्थापना

केली, इतके दिवस पूजा केली, त्याला बुडविण्याची कल्पना सहन होत नसे. पण मूर्तिपूजेची मर्यादा शिकविण्यासाठी हिंदुधर्मानें हा पदार्थपाठ निर्माण केला आहे.

४४९

‘भीष्म’ आणि ‘त्रिभीषण’ दोहींचा अर्थ ‘भयंकर’. कोणाला भीष्म स्वपक्षनिष्ठ आणि त्रिभीषण देशद्रोही दिसतो, तर कोणाला भीष्म सत्यद्रोही आणि त्रिभीषण सत्यनिष्ठ दिसतो. पण मनुष्याची योग्यता मापण्याची पुराणकारांची कांहीं निराळी च कसोटी दिसते. कारण, ते दोघांना हि ‘परम भागवत’ म्हणतात.

४५०

नवा राजा म्हटला कीं नवा शिक्का आला च. तसें नवीन दर्शन आलें कीं त्याबरोबर भाषा हि नवीन वनते.

४५१

‘मी ज्ञानी’ हा हि अहंकार, आणि ‘मी मूढ’ हा हि अहंकार.

४५२

शास्त्रार्थाची लावालाव हें कलियुगांतलें मोठें पाप आहे.

४५३

मनुष्य आधीं दरिद्री होतो. द्रव्य मागून जातें. प्राप्ति आधीं, फळ पुढें. 'मरणाआधीं च राहिलों मरूनि' ह्याचा अर्थ हा च.

४५४

भक्त प्रवाह-पतित साधनें वापरून मोकळा होतो. योगी साधनेला अनुकूल प्रवाह निर्माण करतो. दोघांना दोन्ही गोष्टी यथासंभव कराव्या लागतात.

४५५

कर्मयोगी—जळलेली आकृति-मात्र गोवरी.

संन्यासी—जळून राख झालेली निराकार गोवरी.

४५६

कर्मयोगी—पांढऱ्या दुधाची काळी गाय.

संन्यासी—पांढऱ्या दुधाची पांढरी गाय.

४५७

कर्मयोगी—सूर्याप्रमाणें अखंड कर्म करतो.

संन्यासी—सूर्याप्रमाणें अखंड अकर्ता असतो.

४५८

जनता जड असली तरी थर्मामिटरप्रमाणें अचूक योग्यता-मापक आहे.

४५९

पूर्वीं आश्रमांत एक म्हैस होती. ती आपल्या पारडाला तसें च दुसऱ्या म्हशीच्या पारडाला किंवा गाईच्या वासराला हि दूध पाजीत असे. कोणी तिला जड म्हणत. मी तिच्या पासून समत्व-बुद्धि शिकलों.

४६०

उत्तरोत्तर अनुद्भूत चैतन्य श्रेष्ठतर मानण्यास हि कारण आहे.

४६१

ऋषींच्या समत्वबुद्धीचा परिणाम संस्कृतभाषेच्या उच्चारण-पद्धतींत हि दिसून येतो.

४६२

ज्ञानानंतर होणारें कर्म केवळ आभासरूप आहे. छायेनें ज्याप्रमाणें मनुष्याचा एकांत विघडत नाहीं

त्याप्रमाणें त्या छायारूप कर्मानें ज्ञानाचा एकान्त विघडू नये.

४६३

प्रजापतीचा मंत्र 'द'.

देवांचा अर्थ — दमन करा

असुरांचा अर्थ — दया करा

मनुष्यांचा अर्थ — दान करा

माझा अर्थ — दगड बना

“एष वै अश्माऽखणः”

४६४

वेदमंत्रापेक्षां हि नामाचा महिमा अविक आहे.
नामांत अमर्याद शक्ति भरतां येते.

४६५

वैराग्य एका पारड्यांत आणि बाकीची सर्व सात्त्विकता दुसऱ्या पारड्यांत घालून तोल घेतला तेव्हां वैराग्य जड भरलें.

४६६

वाल्मीकीची प्रतिभा, व्यासाची प्रज्ञा आणि शुकाचें प्रेम ह्यांची बेरीज केली तर ती ईश्वरत्व मोजण्याचा एक लहानसा एक होऊं शकेल.

४६७

स्वप्नांतील सुखदुःखांच्या अनुभवावरून मरणानंतर जीवाला सूक्ष्म देहांत भोगाच्या लागणाऱ्या सुखदुःखांची कल्पना येऊं शकते.

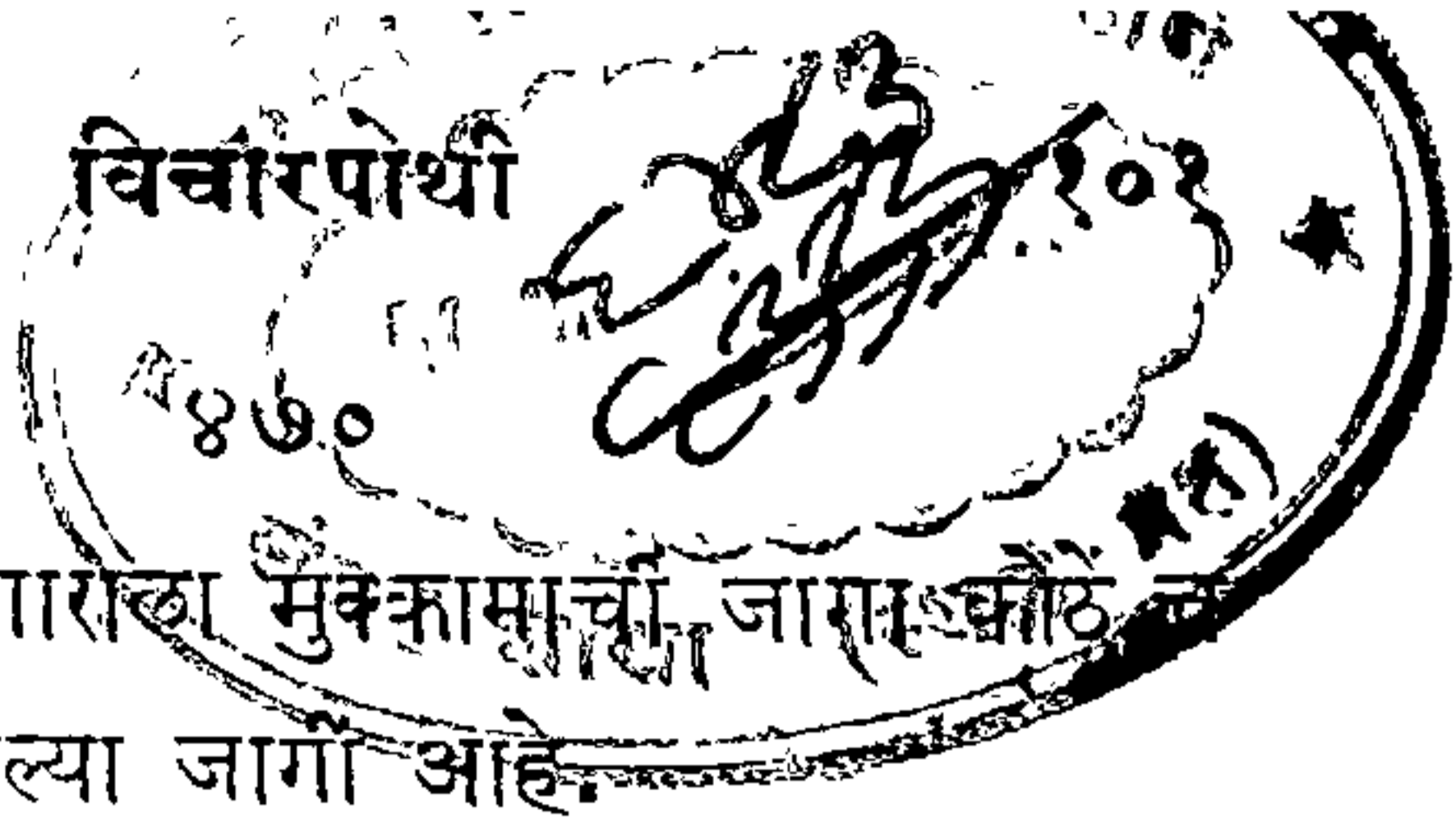
- १ मरण — निद्रा
- २ सूक्ष्मदेह — स्वप्न
- ३ स्वर्ग — स्वप्नगत सुखें
- ४ नरक — स्वप्नगत दुःखें
- ५ ब्रह्मलोक — सुषुप्त
- ६ पुनर्जन्म — पुनर्जागरित.

४६८

रामावतारीं देवानें उदंड सेवा घेतली. कृष्णावतारीं उदंड सेवा केली.

४६९

एखाद्याला कोण्या हि उपायानें पृथ्वीच्या आकर्षणाबाहेर पोंचविणें शक्य झालें तर तो आपोआप मंगळावर जाईल, अशी एक वैज्ञानिक अपेक्षा आहे. कोण्या हि उपायानें वासनेच्या आकर्षणाबाहेर जातां आलें तर आपोआप परम मंगळ गांठतां येईल, यांत शंका नाही.

चतुर्लाकार फिरणाराळा मुक्कामाची जाण घेऊन
नाहीं; अथवा वसल्या जागी आहे.

४७१

रूपकादिकांची शक्यता हें अद्वैताचें नैसर्गिक
प्रमाण आहे. उपासनेचा आधार हि ह्या च अद्वैत-
श्रामाण्यावर आहे.

४७२

प्रवृत्तीचा विरोध करणारी निवृत्ति ही खरी निवृत्ति
नव्हे. ती प्रवृत्तीची च तच्हा आहे. प्रवृत्तीला जी
सहज पोटांत घालूं शकते ती निवृत्ति.

४७३

वैराग्य म्हणजे मारलेला रजोगुण. परमार्थातली सर्व
उसळी वैराग्यामुळे आहे.

४७४

पापाविरुद्ध चार शक्ति आपापल्या परी लढत
आहेत—

(१) पुण्य, (२) भोग, (३) प्रायश्चित्त,
(४) आत्मज्ञान.

४७५

सत्याविरुद्ध जें कांही उभें राहाल तें सहज च लटकें पडेल.

४७६

धनुर्धारी रामानें यज्ञांत विघ्न करणाऱ्या राक्षसांपासून ऋषींचें रक्षण केलें, हें केवळ ऐतिहासिक च नव्हे पण त्रैकालिक सत्य आहे.

४७७

अन्नैषणेंचें नियमन हा यज्ञाचा उद्देश आहे.

४७८

बुद्धि हें आत्मदर्शनाचें महाद्वार आहे. बुद्धि उघडली कीं आंत आत्मा उभा च आहे.

४७९

देवतेचें स्वरूप आध्यात्मिक असतें. उदाहरणार्थः सूर्यदेवता — प्रेरणा, आपोदेवता — श्रद्धा, गृहदेवता—स्थिरता, वनदेवता—स्वतंत्रता. तें न समजून पण श्रद्धापूर्वक पूजा करणाराला सामान्य चित्तशुद्धि लाभेल, पण विशिष्ट चित्तशुद्धि देवतेच्या स्वरूपज्ञानावर आहे.

४८०

सिद्धि ही शुद्धीची कसोटी आहे. ह्या कसोटीत अनेक जन्म जाण्याचा हि संभव आहे. ताप फण-फणतो आहे असें रोग्याला वाटलें, तरी नेमका ताप किती आहे हें थर्मामिटरनें च कळतें.

४८१

वस्तूचा आकार तिच्या शेवटच्या कडांवरून ठरतो. गर्भवास आणि मरण ह्यांची दुःखमयता मानली, म्हणजे संसाराची दुःखमयता सहज च ठरली. कारण, गर्भवास आणि मरण ह्या च संसाराच्या दोन कडा आहेत.

४८२

सत्याग्रहाचा ज्याप्रमाणें आज आपण सामुदायिक प्रयोग करूं पहात आहोंत, त्याप्रमाणें संन्यासतत्त्वाचा सामुदायिक प्रयोग करण्याचा संन्यासाश्रमाचा हेतु आहे. व्यक्तिगत प्रयोगांतली विशिष्ट उज्वलता सामुदायिक प्रयोगांत उतरत नसली, तरी त्यांत एक प्रकारची व्यापक उज्वलता असते.

४८३

मागील गुणदोषांच्या स्मरणानें आत्म्याचा अपमान

होऊं नये, म्हणून पूर्वजन्माच्या विस्मरणाची योजना देवानें केली आहे.

४८४

संसाराला समुद्राची उपमा देण्यांत येते. समुद्रांत पडलेल्या मनुष्याला ज्याप्रमाणें पुढच्या क्षणाची वाट न पाहतां चालू क्षणांत च पोहलें पाहिजे, त्याप्रमाणें संसारांतून सुटण्याचा प्रयत्न हि चालू क्षणांत च केला पाहिजे.

४८५

कर्म म्हणजे प्रत्यक्ष सेवा.

भक्ति म्हणजे सेवा-भाव.

४८६

मुरलीचा ध्वनि मला कृष्णस्मरणानें समाधिस्थ करूं शकतो. पण—

(१) अंधारी रात्र असावी,

(२) कोण वाजवीत आहे तें माहीत नसावें,

(३) ध्वनि दुरून येत असावा.

ह्याचें कारण अव्यक्ताचें सामर्थ्य.

४८७

मनांत वासना उगवली तरी तन्मूलक बाह्य कर्म निश्चयानें टाळलें तर वासना दृढावणार नाहीं.

४८८

वैराग्याची विवेकयुक्तता ही च वैराग्याची दृढता.

४८९

समुद्राचा देखावा आनंदमय आहे. पण तो तीरावरून पाहणाराला, आंत बुडणाराला नव्हे.

४९०

डोंगरावर जितकें उंच चढावें तितका देखावा अधिक भव्य दिसतो. आचरणाच्या उंचीवर विचारांची भव्यता अवलंबून आहे.

४९१

शाश्वत स्वरूपाची सेवा कधीं च वोटानें दाखवितां येण्यासारखी नसते.

अक्षरम् अनिर्देश्यम् ।

४९२

निर्गुणामुळें सगुणाला योग्य मर्यादा राहते. ती न राहिली तर सगुण सदोष बनेल.

४९३

विश्व म्हणजे निजलेला विष्णु च आहे. त्याला प्रेमादरानें विनवून च जागविलें पाहिजे.

४९४

जो अर्थ शब्दाला आणि तत्त्वाला धरून तो खरा. असा अर्थ 'शाब्दे परे च निष्णात' च जाणूं शकतो.

४९५

योद्धे आणि मुत्सदी मिळून युद्ध यशस्वी होतें. सत्याग्रहाच्या युद्धांतील अहिंसा योद्धा आहे आणि सत्य मुत्सदी.

४९६

पृथ्वीला शेपाचा आधार म्हणजे पृथ्वीला पृथ्वी-तराचा आधार. सापाप्रमाणें भासणाऱ्या परार्थाचा माझ्या स्वार्थाला आधार आहे, हें मी ओळखलें पाहिजे.

४९७

राजस चंचल असतें हा राजसाचा मोठा उपकार होय. तें स्थिर असतें तर अनर्थाला पार नव्हता.

४९८

सत्त्वगुणाशिवाय एकाग्रता नाही. तमस् शून्याग्र आणि रजस् अनेकाग्र आहे.

४९९

मुलगा मेला म्हणजे बाप न मरतां मरतो. रजस्-तमस् निःशेष नाहीशीं झालीं म्हणजे सत्त्वगुण न मरतां मरतो.

५००

कांतणें सुंदर चाललें असलें म्हणजे चरख्यांतून 'ॐ' 'ॐ' असा ध्वनि अनाहत निघत राहतो. कांहीं बिघडलें असलें तर 'नेति' 'नेति' असा पुकार होत राहतो.

५०१

गायत्र्यादि मंत्रांचा 'उपांशु'—जप विहित आहे. म्हणजे हे मंत्र हळू आवाजांत, मनांतल्या मनांत आपल्याशीं च म्हटल्यासारखे जपावयाचे आहेत. अधोन्मीलित दृष्टीचा जो हेतु, तो च ह्या 'उपांशु'—जपाचा हेतु.

५०२

सर्वोच्च तत्त्वं सर्वव्यापक आणि सर्वोपयुक्त असल्या-
मुळे सर्वसुलभ असतात.

५०३

कृष्ण व्यभिचारी समजून तू त्याची निंदा करतोस,
कृष्ण प्रेम-मूर्ति म्हणून मी त्याची पूजा करतो.
व्यभिचाराची निंदा आणि प्रेमाची पूजा ह्यांत विरोध
नाहीं. व्यक्तिशः कृष्ण कसा होता हा प्रश्न केवळ
ऐतिहासिक आहे. एकवाक्यतेची ही युक्ति सर्वत्र
अविरोध-साधक व्हावी.

५०४

अहंकाराच्या डोंगरांतून उगम न पावतां आणि
फळाच्या समुद्रांत प्रवेश न करतां अनासक्ताचीं कर्मे
मृगजळाच्या लहरींप्रमाणें अत्यंत उत्साहानें चाललेलीं
असतात.

५०५

देवाच्या इच्छेनें च कार्य होतें, पण आमची कृति
देवाच्या इच्छेला वाहनासारखी आहे.

५०६

आकाश अडथळा करीत नाही म्हणून कोणी आकाश अभावरूप मानतात. पण आकाश अडथळा करीत नसले तरी अवकाश देते म्हणून ते भावरूपच मानले पाहिजे. ते अडथळा करीत नाही ह्याचे कारण त्याचे अभावरूपत्व नसून अपरिच्छिन्नत्व आहे.

५०७

देव दुहेरी अवतार धारण करून धर्माची, तत्त्वाची, स्थापना करतो : (१) कालावतार आणि (२) पुरुषावतार. कालावतार अधर्माची अशक्यता दाखवतो, पुरुषावतार अधर्माची अनिष्टता.

५०८

वस्तूंत आकार असतो, आकारांत वस्तु नसते आणि वस्तूंत हि आकार (वस्तूहून वेगळा) नसतो, हा चा वास्तविक चमत्कार होय.

५०९

बुद्धि आणि भावना ह्यांचा समन्वय म्हणजे चा विवेक

५१०

क्षेत्रांतील क्षेत्रज्ञ जो पाहू शकत नाही तो क्षेत्र
तरी काय पाहतो ? दिव्यांतील ज्योत ज्याने पाहिली
नाही त्याने दिवा काय पाहिला ?

५११ .

‘सतत श्वासोच्छ्वास कर’ हा विधि आणि ‘डोक्याने
चालू नको’ हा निषेध ज्या कारणासाठी मला लागू
नाहींत त्या च कारणासाठी ज्ञानी पुरुषाला नैतिक
विधিনিषेध लागू नाहींत. नैतिक विधेयें ज्ञानी पुरुषा-
पाशी सहज च असतात, नैतिक निषेधेयें सहज च
नसतात.

५१२

ध्यान म्हणजे विश्वाचा आपल्यावर बसणारा वार
चुक्रविण्याची तात्कालिक युक्ति आहे. ज्ञानाने आपण
विश्वावर वार करून त्याला कायमचें घायाळ करतो.
विश्व नाहींसें करणें हे ध्यानाचें रूप. विश्व च
ब्रह्मरूप पाहणें हे ज्ञानाचें रूप.

५१३

कर्तव्यत्रयी—

- १ सत्यनिष्ठा
- २ धर्माचरणाचा प्रयत्न
- ३ हरिस्मरणरूप स्वाध्याय.

५१४

संतांपेक्षां हि सत्य श्रेष्ठ आहे. सत्याच्या अंशमात्रांतून संत निर्माण झाले आहेत.

५१५

श्वास बाहेर टाकतांना इंजनांतून बाहेर पडणाऱ्या वाफेच्या आवाजाप्रमाणे 'सो' असा आवाज होतो, आणि श्वास आंत घेतांना घुमटांतील आवाजाप्रमाणे 'हम्' असा आवाज होतो. एवढ्या ध्वनिसाम्यावरून च श्वसनक्रियेवर 'सोऽहम्'ची उभारणी नाही. ही बाह्य खूण आहे. श्वसनक्रियेतील आध्यात्मिक हेतु ब्रह्मांडांतील व्यापक भावनेनें पिंडांतील संकुचित भावना घुऊन काढणे हा आहे. हा हेतु 'सोऽहम्' नें सूचित होतो, म्हणून श्वसनक्रियेवर 'सोऽहम्' ची उभारणी आहे.

५१६

क्रोधी पुरुषाच्या मौनानें त्याचें मौन सिद्ध होत नाहीं, क्रोध सिद्ध होतो. क्रोधी पुरुषाच्या वक्तृत्वानें त्याचें वक्तृत्व सिद्ध होत नाहीं, क्रोध सिद्ध होतो. ज्ञानी पुरुषाच्या कर्मानें त्याचें कर्म सिद्ध होत नाहीं, ज्ञान सिद्ध होतें. ज्ञानी पुरुषाच्या अकर्मानें त्याचें अकर्म सिद्ध होत नाहीं, ज्ञान सिद्ध होतें.

५१७

ज्ञानी जीं कर्म करतो तीं तर करतो च, पण जीं करीत नाहीं तीं हि करतो, म्हणून तो पूर्ण कर्मयोगी. ज्ञानी जीं कर्म करीत नाहीं, तीं तर करीत नाहीं च, पण जीं करतो तीं हि करीत नाहीं, म्हणून तो पूर्ण कर्मसंन्यासी.

५१८

बुद्धिस्थ विवेक इंद्रियांत ओतण्याचा प्रयत्न म्हणजे तितिक्षा.

५१९

अनेक क्षेत्रांतून एक च नदी वाहते. तो च दृष्टांत आत्म्याला.

५२०

शास्त्र ज्ञापक आहे, कारक नाही. ही शास्त्राची मर्यादा आहे, आणि हा च शास्त्राचा महिमा.

५२१

भक्ताच्या ठिकाणी योग सहज असतो. कारण, हरिमयतेत निर्विषयता येऊन च जाते.

५२२

वस्तूंतून तिचे सर्व गुण—दृष्ट, अदृष्ट—वजा केले तर शिल्लक काय राहते ? एक म्हणतो, 'शून्य'. दुसरा म्हणतो, 'विशेष'. तिसरा म्हणतो, 'अज्ञेय'. वेद म्हणतो, 'आत्मतत्त्व'.

५२३

योगाचें सार—

१ यम, २ नियम, ३ संयम.

५२४

व्यक्तीचा 'अहं' समष्टीच्या 'अहं' मध्ये लीन झाल्यानंतर च ईश्वराला अर्पण होऊं शकतो. आधीं शुद्धि मग समर्पण.

५२५

ज्ञान अगदीं जुनें उत्तम. उपासना अगदीं शेंवटची उत्तम.

५२६

आहार्य अन्नाची वृत्ति-भेदानें त्रिविध परिणति होते; लैंगिक, प्राणिक आणि आत्मिक.

५२७

अर्थ, समाज इ० सामाजिक शास्त्रें नियामक नाहींत, नियमित आहेत. मी त्यांना जो नियम लावीन तो स्वीकारणें त्यांना भाग आहे.

५२८

पाणी आपण होऊन मला बुडवूं शकत नाहीं. मी पाण्यांत पडेन तर च बुडवूं शकतें. तें हि मी पोहत असेंपर्यंत बुडवूं शकत नाहीं, माझे पोहणें थकल्यानंतर बुडवूं शकतें. तें हि माझी 'देहबुद्धि' असेल तर बुडवूं शकतें, एरवीं बुडवूं शकत नाहीं. ह्याचें नांव 'आत्म-स्वातंत्र्य.'

५२९

संत कोण ? माझ्यांतला विशिष्ट दोष मला ज्याच्यांत

दिसत नाही, किंवा अल्प दिसतो, तो मला संत.
ह्याहून अधिक विचार करण्याचें मला कारण नाही.

५३०

‘सत् ब्रह्म’ सिद्ध होतें.

‘चित् ब्रह्म’ लक्षांत येतें.

‘आनंद ब्रह्म’ डोळ्यांत भरतें.

१ विश्व, २ जीव, ३ संत.

५३१

पूर्वाचारांचें अनुकरण अपेक्षित नाही, अनुमनन
अपेक्षित आहे.

५३२

अकर्तृत्वाचे प्रकार—

१ कर्मत्व, २ निमित्तत्व, ३ साक्षित्व.

५३३

देहांत मोक्षाची शक्यता आहे, पण संभव नाही.

५३४

कर्मयोगाचें यंत्र सख्त राखावें. घर्षणाच्या भीतीनें
ढील करूं नये. घर्षण टाळण्यासाठीं भक्तीचें तेल
चावें.

५३५

अधर्म, परधर्म, उपधर्म ह्या तीन आडवाटा टाळून साधकानें स्वधर्म आचरावा.

५३६

कर्मयोगांत कालनियमन, कर्मनियमन आणि कल्पना-नियमन अवश्यक आहे.

५३७

हेतु, परिणाम आणि स्वरूप हीं तिन्ही पाहून कर्माची योग्यता ठरवावयाची.

५३८

देहांधतेमध्ये दोन दोष आहेत : (१) बहिर्मुखता आणि (२) संकुचितता. बहिर्मुखतेमुळे आंतला देव अंतरतो. संकुचिततेमुळे दुनिया दूर होते.

५३९

साधुत्वाची द्विरूप प्रवृत्ति असते. कधी संग्राहक, कधी संशोधक. संग्राहक साधुत्व पूर्वानुभवांचा समन्वय करते. संशोधक साधुत्व नवीन आविष्कार करते.

५४०

‘शिक्षण म्हणजे सत्संगति’. ह्याहून निराळी शिक्षणाची व्याख्या मी करू शकत नाही.

५४१

आश्रमांत एक कुत्रा होता. तो प्रार्थनेची घंटा झाल्याबरोबर नियमानें प्रार्थनेला येत असे. त्यानें आम्हांला नियमधर्म शिकवला. तो मेला त्या दिवशीं आश्रमांतील मंडळींनीं एक वेळ उपवास केला.

५४२

माझ्या धर्मांत उपासना ऐच्छिक आहे आणि म्हणून अनिवार्य आहे.

५४३

ममत्व-बुद्धीचें मर्मस्थान हें कीं तिच्या योगानें मनुष्य आपली सार्वभौम सत्ता गमावून बसतो.

५४४

उपासना म्हणजे देवाच्या जवळ बसणें, म्हणजे च बसल्या जागीं देवाला आणणें.

५४५

आधीं जग कसें आहे तें पहावयाचें, मग त्यावरून सिद्धान्त ठरवावयाचा—ही वैज्ञानिक विचार-पद्धति. समार्थींत सिद्धान्त स्फुरला, आतां जग तसें असा-

वयाला बांधलेलें च आहे—ही आध्यात्मिक निर्विचार-पद्धति.

५४६

पुरुष दिव्यासारखा आहे. वीर्य तेलाच्या जागी आहे. प्राण वात, आणि प्रज्ञा ज्योत. 'दिव्या दिव्या ! नमस्कार.'

५४७

साम्ये अनेक आहेत. पण त्या सर्वांत ब्रह्म-साम्य अन्तिम आणि श्रेष्ठ आहे.

५४८

प्रह्लादानें नवविधा भक्ति सांगितली आहे. पण भक्ति नवविधा म्हणजे नऊ च प्रकारची असली पाहिजे, असा कायदा नाही. नवविधा म्हणजे अनेक प्रकारची नवीन नवीन उमाळ्यांनीं प्रगट होणारी, असा भाव मी घेतों.

५४९

'पश्यति' शिवाय ज्याला विश्वास पटत नाही तो 'पशु'. 'मनुते' वर ज्याचें काम भागतें तो 'मनुष्य'.

५५०

अनुभविकाचा अनुभव—तो प्रामाणिक असेल तर—
प्रमाण मानला पाहिजे, पण म्हणून अनुभवि-
काचा निष्कर्ष प्रमाण मानला पाहिजे, असें होत
नाहीं.

५५१

खरें साधन एक च — तळमळ.
खरी सिद्धि एक च — शांति.

५५२

साधक अग्नीसारखा असावा. विवेक ज्याचा प्रकाश,
वैराग्य उष्णता.

५५३

परा — नेति
पश्यन्ती — ॐ
मध्यमा — राम
वैखरी — सत्य.

५५४

मनांत सांचलेली अडगळ साफ करून मन मोकळे
करणे हे अपरिग्रहाचे कार्य आहे.

५५५

ब्रह्म केवळ 'नेति' नाही. ब्रह्म 'नेति नेति' आहे. जें सगुण हि नाही आणि निर्गुण हि नाही तें खरें निर्गुण.

५५६

वेदामध्ये 'सहते' ह्या धातूचे दोन अर्थ आहेत : (१) सहन करणें, आणि (२) जिंकणें. जो सहन करतो तो च जिंकतो.

५५७

नम्रता म्हणजे लवचिकपणा. लवचिकपणांत तणावाची शक्ति आहे, जिंकण्याची कला आहे आणि शौर्याची पराकाष्ठा आहे.

५५८

ज्ञानाच्या चार भूमिका—

- १ ज्ञान
- २ व्यवसाय
- ३ समाधि
- ४ प्रज्ञा.

५५९

यज्ञाने मुख्यतः दैविक (म्ह० प्राकृतिक) शक्तींचा

तोल राहतो. दानानें सामाजिक, आणि तपानें मानसिक शक्तींचा तोल राहतो.

५६०

देवी उषे ! तूं सात्त्विकता-मूर्ति आहेस. रजोगुणी दिवस आणि तमोगुणी रात्र ह्यांच्या कैचींत सांपडलेल्या मनाची सुटका तुझ्या शिवाय कोण करणार ?

५६१

यशानें नम्रता आणि अयशानें उत्साह हा यश आणि अयश ह्यांचा कर्मयोगांतील विनियोग आहे.

५६२

‘प्रियं ब्रह्म’-ईश्वर प्रेममय आहे-असें श्रुतीचें वचन आहे. भक्तिमार्गाचा बीजमंत्र हा च.

५६३

‘सातत्य’ हें कर्मयोगाचें कवच आहे. गीतेच्या आठव्या अध्यायाचें सातत्य हें सार आहे, म्हणून मी त्या अध्यायाला ‘सातत्य-योग’ असें नांव देतो.

५६४

वेदामध्ये ईश्वराला ‘सुरूप-कृत्नु’ म्हटलें आहे. सुंदर सृष्टि निर्माणारा स्वतः किती सुंदर असेल !

५६५

अल्प श्रद्धेच्या माणसाला लोक परमार्थ पचनीं पडूं देत नाहीत, हा लोकांचा उपकार आहे.

५६६

साधकाच्या साधनेत अशा एक अवस्था येते की ज्या वेळीं त्याला पुढें विचार करण्याला कांहीं तरी आलंबन लागतें. त्याशिवाय धीर खचतो, निश्चय डळमळू लागतो, बुद्धि साशंक होते. ही कसोटीची वेळ आहे.

५६७

सर्व दानांमध्ये अभय-दान श्रेष्ठ आहे. आणि तें देण्याचें सामर्थ्य मुक्ताशिवाय म्हणजे च ईश्वराशिवाय कोणाला नाही.

५६८

स्वप्नजय दोन प्रकारचा—

१ सुस्वप्नता, २ निःस्वप्नता.

सुषुप्तजय म्हणजे सुपुष्पीत विचारांचा नित्य-विकास.

५६९

उन्मनीत सृष्टीची ओळख नाही. सहजस्थितोत्

ओळख असून ओळख नाही. उन्मती कालपरिच्छिन्न आहे. सहजस्थिति नित्य आहे.

५७०

निंदास्तुतींची वजावाकी करणारा मनुष्य आपो-
आप मोकळा होतो.

५७१

अपरिग्रहाचा खरा अर्थ देहभाव नाहीसा होणे हा आहे. कारण, देह च मुख्य परिग्रह आहे.

५७२

देहधारी पुरुषाने आपली सर्व प्रेमशक्ति एकवटून केलेल्या संपूर्ण सेवेचे अंतिम फलित 'अहिंसा' ह्या निषेधक शब्दाने व्यक्त होते.

५७३

जर ईश्वराला दुसऱ्या एखाद्या वस्तूची उपमा देतां आली तर ती च वस्तु ईश्वर कां होणार नाही ? कारागिराला चित्राची उपमा कशी देतां येईल.

५७४

कोंबड्याचा आवाज (१) तीव्र, (२) मृदु, (३) क्रामिक

आणि (४) अनुकंपित असतो. जागविणाराची वृत्ति अशी च हवी.

५७५

स्वप्नांत विचार सुचला—मनुष्याने नेहमीं दुग्धाहार करावा, म्हणजे 'सर्व आहाराचें दोहन व्यावें.' अर्थ अजून पुरता उलगाडत नाहीं. पण विचार नमूद करून ठेवतो.

५७६

आपण 'विघडून' दुसऱ्यांना 'विघडवणें' हा संतांचा स्वभाव च आहे. त्यांतून तरुणांना विघडवणें हें तर त्यांचें अवतार-कार्य आहे.

५७७

भुक्ति आणि मुक्ति एका च काठीचीं दोन टोके आहेत.

५७८

सर्व च प्रश्न सोडवून सुटणारे नसतात. कांहीं प्रश्न सोडून दिले कीं सुटतात.

५७९

जोंपर्यंत डोळ्यांत अद्वैत बिंबलें नाही तोंपर्यंत सौंदर्याच्या कसोटीवर विश्वसून चालणार नाहीं.

५८०

आरुरुक्षु जीवनांत— (१) उद्योग, (२) प्रयोग.

आरूढ जीवनांत— (१) योग.

५८१

पहिली ठिणगी पडण्याला युगे गेलीं, पण आतां राख होण्याला त्रैराशिक मांडण्याची जरूर नाही.

५८२

चित्ताची एकाग्रता ही योगाची समाप्ति नव्हे. तिथून योगाची सुरवात आहे.

५८३

देव—एकवचन

देव आणि भक्त—द्विवचन

देव, भक्त आणि सेवा—बहुवचन.

५८४

ज्याला डोळ्यासमोर देव दिसतो तो ज्ञानी झाला. पण पाठीशी देव उभा आहे एवढी श्रद्धा स्थिर झाली तरी साधकाला पुरे आहे.

५८५

अग्नीसाठी जंमल तोडून रस्ता तयार करावा लागत.

नाहीं. तो च आपला रस्ता पाहून घेतो. भक्ताला परिस्थिति कधी च प्रतिकूल नसते.

५८६

आर्त भक्त देवाचें हृदय आहे, जिज्ञासु देवाची बुद्धि, अर्थार्थी देवाचा हात आणि ज्ञानी देवाचा आत्मा.

५८७

तत्त्वज्ञान धर्माळा बीजस्थानी आहे. बीजांतला अल्प फरक फळांत मोठा होऊन बसतो, म्हणून तत्त्वज्ञानांत सूक्ष्मता हवी.

५८८

तळमळ शांत होण्याला देवाचा प्रत्यक्ष स्पर्श पाहिजे, थोडें अंतर हि सहन होणार नाही. अगदीं ओठाजवळ धरलेल्या पाण्याच्या पेल्यानें हि तृषा शमेल काय ?

५८९

प्रार्थनेपेक्षां हि प्रार्थनेतून उत्पन्न होणारा वेग अधिक महत्त्वाचा आहे. ह्या वेगावरून प्रार्थनेची खोली मापावयाची.

५९०

वैराग्यांत हि साभिलाष वैराग्य आणि निरभिलाष वैराग्य असे दोन प्रकार आहेत. पहिल्याची उभारणी 'अनित्य'-भावनेवर आहे, दुसऱ्याची 'असुख'-भावनेवर.

५९१

तपाचे प्रकार—

१ अज्ञानमूलक	५ वैराग्यमूलक
२ विषयमूलक	६ प्रेममूलक
३ दंभमूलक	७ ज्ञानमूलक.
४ दुराग्रहमूलक	

५९२

प्रतीक्षा आणि उपेक्षा पूरक भावना आहेत. साधकाला यथासमय दोन्ही पाहिजेत.

५९३

व्यक्तिगत प्रार्थनेने मी देवाची मदत मिळवतो, सामुदायिक प्रार्थनेने संतांची.

५९४

अंध श्रद्धा म्हणजे काय?— 'तर्क तो देव जाणावा' ह्या श्रद्धेचे नांव अंध श्रद्धा.

५९५

अर्थापेक्षां शब्द खोल आहे. शब्दापेक्षां भाव खोल.
भावापेक्षां अभाव.

५९६

माझ्या सूत्रोपासनेची चतुःसूत्री—

- १ सूत्र म्हणजे सूत.
- २ सूत्र म्हणजे नियम.
- ३ सूत्र म्हणजे प्रेम.
- ४ सूत्र म्हणजे आत्मा.

५९७

अपरिग्रहाच्या सिद्धीसाठी हिंदुधर्माने होळी-गौर्णि-
मेची योजना केली आहे.

५९८

कृति उरावी पण कर्ता उरूं नये, हें भाग्य उपनिष-
दांच्या ऋषींचें. अहंकाराचा संपूर्ण नाश झाल्या-
शिवाय हें होणें नाहीं.

५९९

दोन बिंदु निश्चित झाले कीं सुरेखा निश्चित होते.
जीव आणि शिव हे दोन बिंदु कायम केले कीं
परमार्थ-मार्ग तयार झाला.

६००

दैववादांत पुरुषार्थाला अवकाश नाही म्हणून तो नको. प्रयत्नवादांत निरहंकार वृत्ति नाही म्हणून तो नको. दैववादांत नम्रता आहे म्हणून तो पाहिजे. प्रयत्नवादांत पराक्रम आहे म्हणून तो पाहिजे.

६०१

ज्ञान मंत्र आहे. कर्म तंत्र आहे. उपासना दोहोंचा जोड बसवते.

६०२

तपाची टोंचणी लावू आणि जपाचे नगारे पिटीत राहू तेव्हां च सुप्तात्मा जागा होईल.

६०३

ईश्वराची कला मला कितीशी कळली आहे ? आणि ज्या मला जी कांहीं कळली असेल तो 'मी' हि ईश्वराची च कला नव्हे काय ?

६०४

बंधत्रय—

१ आधारस्थानी

विषयाचें नियमन

२ नाभिस्थानीं

आहाराचें नियमन

३ कंठस्थानीं

वाणीचें नियमन.

६०५

श्रीगणेशाय नमः म्हणजे श्रीगुणेशाय नमः.

६०६

मूर्तिपूजेचा अवश्य विधि नाही, पण मूर्तिभंगाचा अवश्य निषेध आहे.

६०७

संन्यास आणि योग एका च ज्ञानाग्नीच्या ज्वाला आहेत.

६०८

सूर्य जेथें जातो तेथें प्रकाश घेऊन जातो. तसें च सेवकाचें असलें पाहिजे. सेवक ज्या क्षणीं जेथें जें करीत असेल, त्या क्षणीं तेथें त्या कार्यांत त्याचा सेवकपणा त्याच्या बरोबर असला पाहिजे.

६०९

श्वासोच्छ्वासाची क्रिया शरीरांतील सर्व रंध्रांनीं चाललेली

असते, पण नाकांतून विशेष असते. सत्कर्म रंध्रांच्या ठिकाणीं म्हटलीं तर उपासना नाकाच्या ठिकाणीं आहे.

६१०

लोकांच्या सूक्ष्म व्यवहारांत अनाहूत लक्ष घालण्याची सेवकाला मनाई आहे.

६११

जी मूर्ति सर्वोपलभ्य नाही ती मूर्तिपूजेच्या शास्त्रा-
ग्रमाणें देवाची 'मूर्ति' होऊं शकत नाही.

६१२

अवतारांची जन्मभूमि, संतांची मृत्युभूमि आणि
चीरांची कर्मभूमि धन्य होय.

६१३

आई! बालकाच्या कानांत एक च आवाज घुमूं दे :
आत्मा ! आत्मा ! आत्मा !

६१४

सत्य व्यवहारी अपूर्णांक नाही, आध्यात्मिक पूर्णांक
आहे.

६१५

निद्रा आणि जागृति ह्या दोहोंचे गुण मिळून समाधि बनते, दोहोंचे दोष मिळून स्वप्न.

६१६

गुण स्वतः प्रमाण. दोष पुराव्याच्या अंती.

६१७

आत्मा 'न हन्यते'. कारण ?—'न हन्ति'.

६१८

माणसाचा मुख्य धर्म कोणता ? —माणुसकी.

६१९

दार बंद करून कोणी निजला तर सूर्य त्याची सेवा करण्यासाठी त्याच्या दाराशी येऊन उभा राहतो. दाराला धक्का देऊन आंत शिरत नाही. मात्र जरा दार किलकिलें झालें कीं आंत शिरलाच. ही सेवकाची मर्यादा आणि तत्परता.

६२०

भिक्षा म्हणजे ईश्वरावलंबन, म्हणजे समाजाच्या सद्भावनेवर श्रद्धा, म्हणजे यदृच्छा-लाभ-संतोष, म्हणजे कर्तव्य-परायणता आणि फलनिरपेक्ष वृत्ति.

६२१

डोळा सरळ च पाहूं शकतो. मनानें डोळयापासून शिकावें.

६२२

युक्लिड म्हणतो, दोन बिंदूतील कमीत कमी अंतर म्हणजे त्यांना जोडणारी सु-रेखा. ह्या च अनुभवावर सत्य उभें आहे.

६२३

मनोनिग्रह म्हणजे मानसिक शक्तींचा संग्रह.

६२४

वितळणारे हि थोडे. पण पेट घेणारे त्याहून थोडे.

६२५

‘नातिमानिता’ हा दैवी संपत्तीचा शेवटचा गुण सांगितला आहे. मागचे सर्व गुण अंगी वसत असले तरी अभिमान न वाटणें हा त्याचा अर्थ आहे.

६२६

कोणी म्हणतात, आडांत नाही तें पोहऱ्यांत कोठून येणार ? मी म्हणतो, ‘रस्सींत नाही तें पोहऱ्यांत येतें च कीं नाही ?

६२७

आत्मशुद्धीने विजातीय द्रव्य एक तर बाहेर फेंकलें जातें अथवा सजातीय बनून आत्मसात् होतें.

६२८

अहम् — निश्चित
इदम् — अनिश्चित
तत् — अनन्त

६२९

भ्याड आणि क्रूर एक च.

६३०

उपयुक्ततावाद आपली स्वतःची उपयुक्तता गृहीत च धरतो !

६३१

नदीमध्ये मी देवाची वाहती करुणा पाहतो.

६३२

तार्त्विक — निर्गुण,
आकाशांत डोकें
सार्विक — सगुण,
भूमीवर पाय.

६३३

पारमार्थिक साधनेचा आरंभ आत्मविषादापासून.
'विषादयोगो' नाम प्रथमोऽध्यायः ।

६३४

चित्त धुण्यास उपयोगी—

मृत्तिका — तपस्या

जल — हरिप्रेम

६३५

'तत्' आणि 'त्वम्' ह्यांचा सांधा 'असि' म्हणजे च
उपासना, म्हणजे च ज्ञान.

६३६

कोणत्या हि संपूर्ण दर्शनांत खालील तीन विचार
अवश्यक आहेत—

१ कार्याकार्य-विचार

२ कार्यकारण-विचार

३ कार्यकर्तृ-विचार

६३७

ज्ञानी पुरुषाच्या 'आभासिक' कर्माचे हेतु—

१ लोकसंग्रह

२ प्रारब्ध-क्षय

३ साधना-दाढ्य

४ सहजानंदः

६३८

‘हातचा’ निखारा गेला म्हणून कोण तक्रार करील ? संसार ‘हातचा निखारा’ आहे. तो सोडून पळत्या परमार्थाचा खुशाल पाठलाग करावा.

६३९

कोणी ‘माया’ म्हणतात, कोणी ‘लीला’ म्हणतात, कोणी ‘स्फूर्ति’ म्हणतात. कांहीं च न म्हटलें तर काय वाईट ?

६४०

प्रतिपक्ष-भावनेपेक्षां अ-भावना अधिक परिणाम-कारक आहे.

६४१

आत्मचित्तन म्हणजे आत्म-शक्तीचें चित्तन. वस्तुतः आत्मा अचिंत्य आहे.

६४२

‘जेथें जातो तेथें तूं माझा सांगाती’ हें देवाचें लक्षण तक्रलीत अनुभवण्यासारखें आहे.

६४३

विनाश हें विकासाचें अपरिहार्य अंग आहे. पण तो प्रयोग ज्याचा त्यानें स्वतःवर च करावयाचा.

६४४

प्रेमळ अपरिचयांत मी माझा बचाव पाहतों.

६४५

‘ अहिंसादि प्रकृतीचे गुण कीं आत्म्याचे ? ’—
अहिंसादि प्रकृतीचे गुण नाहींत आणि आत्म्याचे हि
‘ गुण ’ नाहींत. ते आत्म्याचे ‘ स्वभाव-धर्म ’
आहेत.

६४६

अवतार विश्वमान्य होतो. साधूला कुत्र्यानें साथ
दिला तर भाग्य म्हणावयाचें.

६४७

कर्म-योग म्हणजे रजोगुण नव्हे. तो रजोगुणावर
तोडगा आहे.

६४८

भौतिक ज्ञान अज्ञान नसलें तर ऐश्वर्य असेल. पण
तें ज्ञान नव्हे च.

६४९

एक पक्ष—जग साधूंसाठीं नाहीं, म्हणून साधूंनीं
अलग रहावें.

दुसरा पक्ष—जग साधूंसाठीं च आहे, म्हणून
साधूंनीं धीर धरावा.

भावार्थ, जग साधूंसाठीं असो अथवा नसो, साधूंनीं
साधुत्व केव्हां हि सोडूं नये.

६५०

निर्दोष यज्ञाची अशक्यता नसती तर भक्तीची
अवश्यकता नसती.

६५१

तूं म्हणतोस—प्रयोगावरून ठरलें म्हणून पक्कें.
मी म्हणतो—प्रयोगावरून ठरलें म्हणून च
कच्चें.

६५२

“मला काय उपयोग ?” असें न म्हणतां “माझा
काय उपयोग ?” असें म्हणावें म्हणजे उपयुक्तता-
वादाचें सार्थक होईल.

६५३

माझी वृत्ति कधी संन्यासाकडे धाव घेते, तर कधी भक्तीकडे. वस्तुतः दोहींचा अर्थ एकच आहे.

६५४

जगाचा कर्ता कोण ?—

“माझ्या जगाचा मीच कर्ता आहे”. दुसऱ्या जगाची मला ओळखच नाही.

६५५

प्रत्यक्षाने अंध झालेल्या बुद्धीला सनातन सत्येकशी दिसणार ?

६५६

विश्वांत आत्मा पहावा आणि आत्म्यांत विश्व पहावे. ह्याचें नांव स्व-परावलंबन.

६५७

१ आत्मपरीक्षण

२ मौन

३ कर्मयोग

४ प्रार्थना.

६५८

सद्गुण स्वभावतः च वाहते असतात. सांचलेले
सद्गुण दुर्गुणाच्या योग्यतेला येतात.

६५९

हिंसेनें राज्य मिळेल, पण स्वराज्य मिळणार नाही.
स्वराज्य म्हणजे च अहिंसा.

६६०

जातिधर्म, कुलधर्म, राष्ट्रधर्म इत्यादि विहित आहेत.
जात्यभिमान, कुलाभिमान, राष्ट्राभिमान इत्यादि
निषिद्ध.

६६१

आत्मत्रयी—

पापात्मा, पूतात्मा, परमात्मा.

६६२

प्राप्त कर्म सोडून आवडतें निवडण्यांत अस्वाद-
व्रताचा भंग होतो.

६६३

जेथे शक्ति तुटून पडते त्या शक्तीच्या शेंवटच्या
टोंकाला परमार्थांत 'यथाशक्ति' म्हणतात.

६६४

जडसृष्टि मायानदीचा विस्तार आहे. जीवसृष्टि मायानदीची खोली आहे.

६६५

(१) स्वरूप सोडू नको. (२) सिद्धान्त सोडू नको. निदाने (३) मर्यादा सोडू नको.

६६६

प्रत्याहार तिहेरी—

- (१) इंद्रिये चिंतनार्थ आवरून ध्यावीं.
- (२) भजनार्थ मोकळीं सोडावीं.
- (३) जीवनार्थ संयमानें वापरावीं.

६६७

भक्ति चार प्रकारची—

१ परा, २ एका, ३ प्रिया, ४ पूज्या.

६६८

जें अद्वैत नित्यकर्म हि सहन करीत नाही तें चः निषिद्ध हि गिळण्यास तयार होतें.

६६९

वैदिक शब्द सूक्ष्म अर्थाचे आहेत. त्यांपासून पुढें

स्थूल लौकिक अर्थ-निघाले. सूक्ष्मांतून स्थूल, अव्यक्तांतून व्यक्त हा सृष्टि-नियम आहे.

६७०

कृष्ण स्वतःला सामान्य गवळ्यासारखा मानीत होता एवढे च नव्हे, तर लोक हि त्याला तसा च मानीत होते आणि मानतात. ह्या दुसऱ्या गोष्टीत कृष्णाच्या अमानित्वाची विशिष्टता आहे.

६७१

देह-बुद्धि सोड.

न्यापन-बुद्धि सोड.

रचना-बुद्धि सोड.

६७२

शेतांतलें वरवरचें पीक शेतकऱ्याचें, पण जमिनीच्या आंतल्या धनावर सर्वांची सत्ता. तसें सामान्य विचारांवर त्यांच्या मातृभूमीची मालकी, पण असामान्य विचार सर्व जगाच्या मालकीचे.

६७३

जगांत दोन महिमे काम करीत आहेत :

(१) सत्य महिमा आणि (२) नाम-महिमा.

६७४

जमांत नीति आणि भक्ति नांदाची हा धर्माचा उद्देश आहे.

६७५

वेद-प्रामाण्य म्हणजे पूर्वपरंपरेविषयी कृतज्ञताबुद्धि आणि नवीन पराक्रमाला स्फूर्तियुक्त मोकळीक.

६७६

काळी घोंगडी मला प्रिय आहे. काळ्या घोंगडीचा सहवास म्हणजे श्रीकृष्णाचा सहवास.

६७७

कृष्णानें गाय वांचविली. बुद्धानें बकरी वांचविण्याचा प्रयत्न केला.

६७८

‘यथेच्छसि तथा कुरु’ असें सांगून पुनः ‘मामेकं शरणं ब्रज’ आहे च. स्वतंत्रतेनें संयमाला वरावे ह्यांत स्वारस्य आहे.

६७९

भक्ति — नियत संयम

मुक्ति — स्वैर संयम

६८०

कर्मांत अकर्म हे ज्ञानाचें सगुण लक्षण आहे.
अकर्मांत कर्म हे ज्ञानाचें निर्गुण लक्षण आहे.

६८१

वाद चार आहेत—

- १ दंभवाद
- २ अज्ञानवाद
- ३ भावार्थवाद
- ४ यथार्थवाद.

६८२

मरतांना घोंगडीवर निजवतात. जीवनांत गरीबी
नसली तर निदान मरणांत ती असूंदे.

६८३

साम्राज्यवाद म्हणजे संपत्ति, सत्ता आणि संस्कृति.
ह्यांची आसक्ति.

६८४

‘ भक्त ऐसे जाणा जे देहीं उदास ’—

कोणत्या हि प्रश्नाला एक देह असतो आणि एक
आत्मा. भक्त देहाविषयी स्वाभाविक च उदासीन
असतो

६८५

सद्गुरु — ज्यांचे ' अस्तित्व ' श्रद्धेय आहे.

चिद्गुरु — ज्यांचें ' ज्ञान ' परमार्थ-मंडळांत जाणवतें.

जगद्गुरु — ज्यांचें ' कार्य ' सर्वांना प्रगट आहे.

६८६

ईश्वराची पैतृक सत्ता स्वीकारल्याशिवाय जगांत भ्रातृभाव नांदणार नाही.

६८७

संत सूर्यासारखा

शेतें पिकवील.

सुधारक अग्नीसारखा

भात शिजवील.

६८८

गोपींना प्रेममूर्ति

द्रौपदीला कारुण्यमूर्ति

अर्जुनाला ज्ञानमूर्ति

व्याधाला क्षमामूर्ति

६८९

उपासना तीन प्रकारची—

- १ आत्मपरीक्षणपर—गंभीर
- २ हरिदर्शनपर—आनंदमयी
- ३ तत्त्वचिंतनपर—शान्त

६९०

उन्मनी—आध्यात्मिक झोंप.

प्रबुद्ध —आध्यात्मिक जागृति.

दोन्ही एकमेकींच्या पडताळ्याच्या अवस्था आहेत.

६९१

सामर्थ्य आहे सत्यनिष्ठेचें ।

असेल जयापाशीं त्याचें ।

ह्याचें चि नांव 'भगवंताचें ।

अधिष्ठान' ॥

६९२

ऋषींचें दर्शन

तत्त्ववेत्त्यांचें ज्ञान

संतांचा अनुभव

६९३

“तुम्ही रज्जुसर्पाप्रमाणें ‘विवर्त’ मानतां कीं सुवर्ण-
कंकणाप्रमाणें ‘परिणाम’ मानतां ?”

“मी सुवर्णकंकणाप्रमाणें ‘विवर्त’ मानतो.”

६९४

‘बुद्धि’-प्रामाण्य हवें. ‘अहं’-प्रामाण्य नको.

६९५

स्नान करतांना ‘सहस्रशीर्ष’ म्हणण्याचा संप्र-
दाय आहे. त्या वेळीं हजारों जलबिंदूंच्या रूपांत
सहस्रशीर्ष परमात्मा हजारों हातांनीं मला स्पर्श
करीत आहे अशी भावना करावी, म्हणजे जीवभाव
धुऊन निघेल.

६९६

पिपीलिका उत्तम गुरु

विहंगम उत्तम शिष्य.

६९७

(१) एकाग्र अद्वैत

जें एकसाधननिष्ठ असल्यामुळे अन्य साधन कल्पूं
शकत नाहीं.

(२) समंजस अद्वैत

जें एकसाधननिष्ठ असून अन्य साधनांना मान्यता देतें.

(३) सारग्राही अद्वैत

जें साधनसमुच्चयनिष्ठ असतें.

(४) आत्यन्तिक अद्वैत

जें साधनमात्रांत अभेद अनुभवतें.

६९८

जीवन हें विचार, अनुभव आणि श्रद्धा ह्यांचें घनफळ आहे.

६९९

संत गाईसारखे वत्सल आहेत, म्हणून स्वतः तत्त्वज्ञानाचा कडबा पचवून जगाला भक्तिनीतीचें दूध पाजीत असतात.

७००

उत्साह-वृद्धि, विकार-शमन आणि ज्ञान-परिपोष हीं स्वच्छ निद्रेचीं तीन लक्षणें आहेत.

७०१

अंकुर केव्हां फुटावा हें पेरणाराच्या हातापेक्षां

गव्हाला अधिक समजते. फळाची चिंता कर्त्याने करूं नये. ती करण्यास कर्म समर्थ आहे.

७०२

शिष्टता — अनुकरणीय.

विशिष्टता — चिन्तनीय.

अशिष्टता — परिहार्य.

७०३

वेद स्वभावाने बोलतात.

गुरु उपदेशार्थ बोलतात.

मी जपार्थ बोलतो.

७०४

नेहमीं अपयश येते ह्यांत आश्चर्य नाही. यश म्हणजे समाप्ति. ती नेहमीं कशी येईल? ती एकदा च यावयाची.

७०५

अहिंसा म्हणजे ढिली सहनशीलता नव्हे आणि असह्य नियमन हि नव्हे.

७०६

दान हे परिग्रहाचे प्रायश्चित्त आहे, म्हणून त्यांत अभिमानाला अवकाश नाही.

७०७

अस्तेय पद्धतीचें नियमन करतें, अपरिग्रह प्रमाणाचें. फलतः दोन्ही एक च आहेत.

७०८

ईश्वरी योजनेतील अपरिग्रहाचें श्वासोच्छ्वास हें उत्कृष्ट उदाहरण आहे.

७०९

ईश्वरार्पण

भूत-सेवा

तप

नियतभोग

त्याग

यज्ञ

७१०

पुण्यवान् देवाजवळ जाऊं शकतो. कारण, तो पुण्यवान् आहे. पापी देवाजवळ जाऊं शकतो. कारण, तो पापी आहे.

७११

एकदा स्वप्नांत माझ्या पाठीशीं वाघ लागला. मी पळत सुटलों. साधु हि माझ्या बरोबर पळूं

लागला. थोड्या वेळाने प्रार्थनेची जागा आली. वाघ मागून येत च होता. साधु प्रार्थनेच्या जागी बसून गेला आणि मला म्हणाला, “आतां ह्यापुढे मी पळत नाहीं, तुझे तूं पाहून घे.” मी हि कांपत कांपत पण निश्चयाने त्याच्या जवळ बसलों. इतक्यांत वाघ नाहींसा झाला आणि स्वप्न हि गेलें.

७१२

निर्गुण — सगुण

उपास्य — उपासक

मी — तूं

सज्जन — दुर्जन

जड — चेतन

हे पांच भेद मावळले म्हणजे संपूर्ण अद्वैत.

७१३

इच्छा, प्रयत्न, कृपा, प्राप्ति.

७१४

कर्म > अकर्म

पण, ज्ञान + कर्म = ज्ञान + अकर्म

∴ ज्ञान — ∞

७१५

वेदान्तासारखा अनुभव नाही.

गणितासारखे शास्त्र नाही.

रसोईसारखी कला नाही.

७१६

गुरु अव्यक्त-मूर्ति आहे. वाटल्यास शब्द-मूर्ति म्हणा.

७१७

देहासक्ति, ज्ञानासक्ति, दयासक्ति.

७१८

चित्तशुद्धिकारक ह्या शिवाय दुसऱ्या कोणत्या हि नात्याने कर्माकडे पाहणे मला रुचत नाही.

७१९

वारा आपणहून माझ्या खोलीत येतो. सूर्य आपणहून माझ्या खोलीत शिरतो. देव हि तसा च आपणहून भेटणार आहे. माझी खोली मोकळी असू दे म्हणजे लें.

७२०

देवाचे सौंदर्य, सामर्थ्य, ज्ञान, पात्रिऱ्य, प्रेम निरंतर आठवावे.

७२१

‘ महत्त्वाकांक्षा ’—

किती अल्प वस्तु ही !

७२२

- १ बुद्धीची स्थिरता
- २ निष्काम सेवा
- ३ इंद्रिय-निग्रह
- ४ भक्तीचा जिऱ्हाळा
- ५ आत्मज्ञान
- ६ दैवी संपत्तीचा विकास, आणि
- ७ संन्यास

ह्या सात अंगांनीं धर्म पूर्ण होतो.

७२३

मोकळ्या हवेत सच्चिदानंदाची भेट होते.

आकाश — सत्

वायु — चित्

तेज — आनंद

७२४

जग निरनिराळ्या रंगांचें बनलेलें आहे. जगांतल्या

निरनिराळ्या वस्तु म्हणजे निरनिराळ्या रंगांचे दाट-
पातळ प्रकार.

७२५

बुद्धि अमलांत आणणें म्हणजे च बुद्धि ' चालवणें. '

७२६

भक्ति माय आणि योग बाप असा बेत जमला तर
आम्हां मुलांच्या ठिकाणीं ज्ञान सहज च उगवेल.
स्त्री-पुरुषांच्या शिक्षणाची दिशा हि ह्यावरून
लक्षांत येते.

७२७

ब्रह्मचारौ म्हणजे स्त्री आणि पुरुष एकस्थ.

७२८

बुद्धि श्रद्धेसारखी दुबळी नाही. बुद्धि श्रद्धेसारखी
बलवान् नाही.

७२९

अति दूर पाहणें आणि मुळीं च न पाहणें हें ठेंच
लागण्याचे दोन उत्तम उपाय आहेत.

७३०

ज्ञानापेक्षां दृष्टि थोर.

७३१

अभय दोन प्रकारांनी आहे : आपण कोणास न भिणें, आणि आपलें कोणास भय न वाटणें. हें दुहेरी अभय मी आकाशाच्या ठिकाणीं पाहतों. आकाशासारखें मला शून्य झालें पाहिजे असा ह्याचा अर्थ होता.

७३२

कोणता तारा उंच आणि कोणता खालीं ह्याला जो अर्थ आहे (म्हणजे मुळीं च नाही) तो च कोणता माणूस उंच आणि कोणता नीच ह्याला अर्थ आहे. दोन्ही एका च आकाशांत भिन्न भिन्न जागीं आहेत एवढें च म्हणावयाचें.

७३३

वस्तूचें स्वरूप क्षणोक्षणीं बदलतांना दिसतें ह्याचा अर्थ वस्तु मिथ्या आहे असा नसून वैभवशाली आहे असा समजावा.

७३४

वासना नाहीशी झाली म्हणजे सृष्टि दोन्ही अर्थानीं 'अ-मूल्य' वनते.

७३५

वैराग्यांत वैद्वेष्य गृहीत आहे.

७३६

- १ श्रुति (तत्त्व-सिद्धान्त)
  - २ स्मृति (सामाजिक धारा)
  - ३ पुराण (पूर्व संतांचीं चरित्रें)
  - ४ भक्ति (उपासना)
  - ५ नीति (अहिंसा-सत्यादि सिद्ध पंथ)
- हें सर्वधर्मांचें पंचांग आहे.

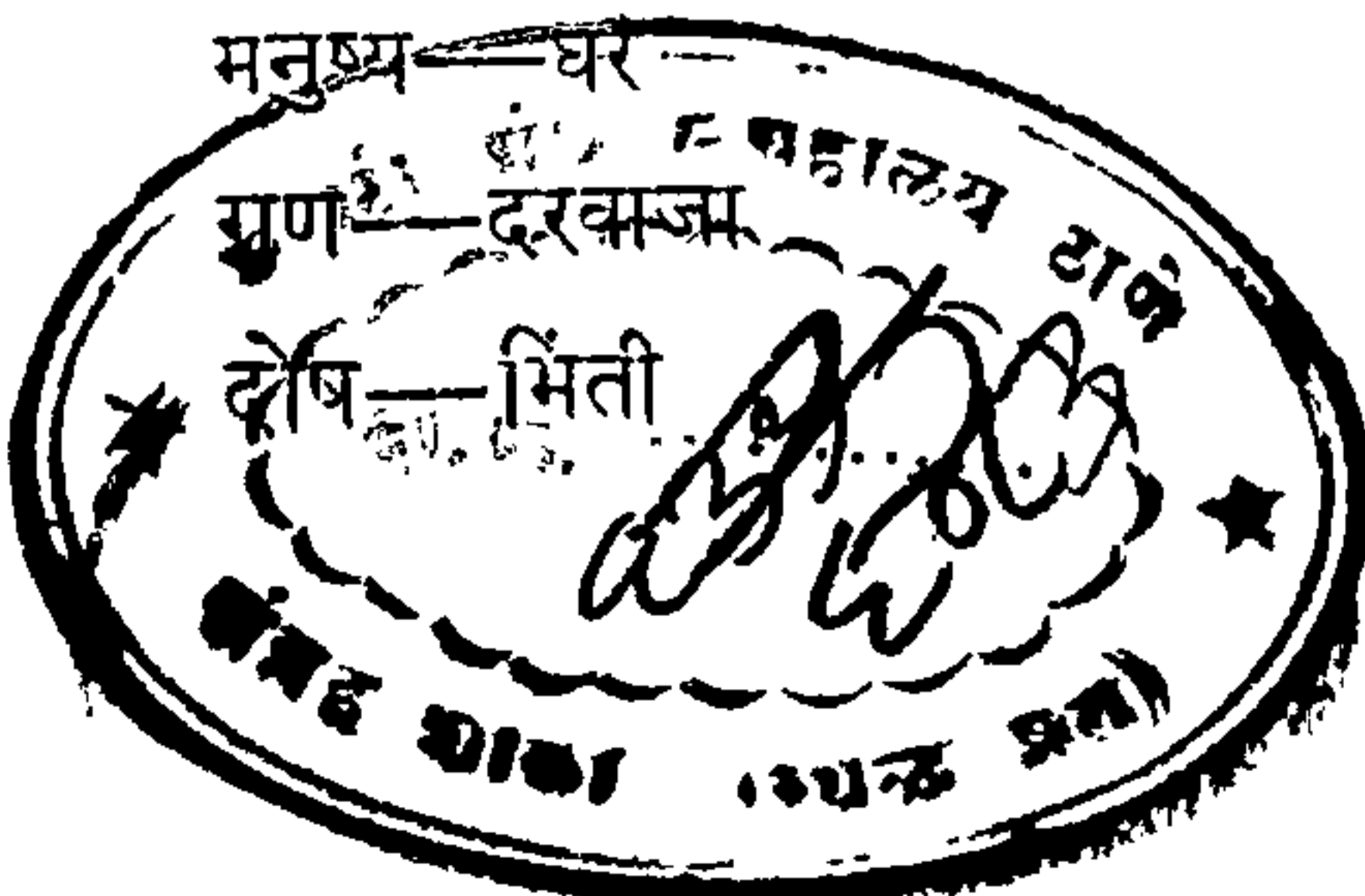
७३७

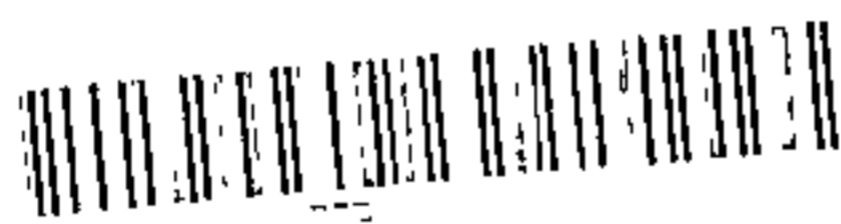
व्युत्पत्ति—व्याकरणाचा विषय आहे.
निरुक्ति—हें आध्यात्मिक शास्त्र आहे.

७३८

सेवा व्यक्तीची.
भक्ति समाजाची.

७३९

REFBK-0006483

